I huvudet på lilla August

Lilla Augustpriset 2002

BonnierCarlsen

I huvudet på lilla August

Juryn för Lilla Augustpriset 2002 har bestått av:

Suzanne Öhman-Sundén, *ordförande, förläggare*
Mats Berggren, *författare*
Sten Engström, *produktchef, Svenskt Papper*
Inger Ramqvist, *redaktör, Posten*
Christian Runehammar, *medicinstuderande och tidigare Lilla Augustprisvinnare*
Marie-Louise Wentzel, *adjunkt*
Nina Östlund, *förläggare*

I huvudet på lilla August

Moa-Lina Croall
Annelis Johansson
Jon Jordås
Tove Meyer
Navid Modiri
Ida Maria Olofsson
Jessica Svefors
David Woxberg

BonnierCarlsen

Tack till
Nørhaven Paperback A/S, Posten, Svenskt Papper

ISBN 91-638-2830-8

Svenska Förläggareföreningen och Bonnier Carlsen Bokförlag, Stockholm 2002
Omslag: Ellen Adolfsson
Sättning: Bonnier Carlsen Bokförlag
Typsnitt: Baskerville, Anorexia
Papper: omslag: Incada Exel 230g, inlaga: Lessebo Bok gultonat 100g från Svenskt Papper.
Printed by Nørhaven Paperback A/S, Danmark 2002
www.bonniercarlsen.se

Innehåll

Facklitterära avdelningen

Skönlitterära avdelningen

Förord

Hedersamt och otroligt roligt är det att vara med i juryn för Lilla Augustpriset. Där får man förmånen att läsa en lång rad manus/uppsatser som får en att häpna och glädjas över den styrka, uttrycksfullhet, lekfullhet och klokhet som fästs på pränt av svenska gymnasister. Det är verkligen inspirerande att läsa alla dessa manus – både ämnesval och form (lyrik, prosa, facktext) visar på bredd och djup. Och det känns stärkande att konstatera att det finns så många ungdomar som verkligen gillar att skriva, gillar att leka med ord och tankar – och att de unga författarna också är duktiga stilister!

Lilla Augustpriset instiftades 1994 och delas alltså i år ut för nionde gången. Det var många bra texter i årets skörd, som omfattade c:a 500 bidrag. Mellan 16 och 20 år får de tävlande vara, och det innebär att många skickar in bidrag flera år i rad. Den som har drivet och lusten får via tävlingen chans att utvecklas som skribent!

Juryn väljer ut vinnare och hedersomnämnda bidrag utan att ha den blekaste aning om vilka skribenterna är. Då kan det hända att en tävlande blir

utvald mer än en gång. I år känner vi alltså igen några av skribenterna sedan tidigare. Så debuterade t.ex. Annelis Johansson, här representerad med bidraget ”Fågelungar”, i Lilla Augustsammanhang redan förra året.

Tredje gången gillt är det för Moa-Lina Croall som i år vinner den skönlitterära klassen med ”En riktig låda”. Och åter har juryn prickat in en dubbelsegrare: Jon Jordås, som vann förra årets facklitterära klass, vinner samma klass i år med en text av en helt annan karaktär: ”Tankar från stranden i Normandie”. Grattis båda två!

Till sist vill vi i Lilla Augustjuryn rikta ett stort tack till alla som skickat in texter till tävlingen. Blev inte just ditt bidrag utvalt i år så finns ju chansen nästa år igen! Vi hoppas på minst lika många manus att läsa då, och vi hoppas att riktigt många lärare viker rejält med tid för elevernas eget skrivande. Det är både de unga skribenterna och deras läsare värda!

Suzanne Öhman-Sundén
Juryordförande

FACKLITTERÄRA AVDELNINGEN

Jon Jordås

Tankar från stranden i Normandie

Jon Jordås

Tankar från stranden i Normandie

Sanden vid vattenbrynet i Normandie är mjuk och nästan helt fri från stenar. Tidvattnet har i sina ständiga pendlingar skapat en idealiskt långgrund badstrand. På denna plats, läser jag i en prålig turistbroschyr, landsteg under en enda timme 135 000 allierade soldater. Det var dagen D, dagen för den största marina militäroperationen i historien. Minnesmonumenten står utplacerade med jämna mellanrum längs den franska kusten. Inskrifterna säger oss att en av mänsklighetens viktigaste strider utkämpades här, den sjätte juni 1944. Vi uppmanas hedra de stupade soldater som dog för det fria Europa. Eller annorlunda uttryckt: de tusentals tjugoåringar som aldrig kom längre än hit, till denna mjuka sand.

När jag lyfter blicken och kisar mot horisonten försöker jag föreställa mig tusentals båtar som understödda av stridsflyg dyker upp ur morgondimman. Det är

svårt, men jag förstår att det måste ha varit en mäktig syn för de tyskar som bevakade stranden från sina betongbunkrar, taktiskt utplacerade för att kunna täcka de få passen mellan de annars stupbranta klipporna. Från början var det faktiskt tänkt att dagen D skulle inträffa redan den femte juni men operationen sköts upp ett dygn för att invänta en väderlek som skulle försämra tyskarnas sikt. Denna plan var inte bara av godo. Till följd av navigeringssvårigheter kom ett par av landsättningsbåtarna på irrvägar och soldaterna hamnade i tysk eldgivning utan möjlighet till skydd. Sammanlagt dog eller skadades tiotusen allierade på Normandies strand – befälhavarna hade kalkylerat med ännu fler.

Resan till Normandie får mig att börja fundera över våldets del i vår mänskliga natur och kultur, och resultatet blir så småningom den här essän. Den börjar med reflektioner kring våldet omkring oss och fortsätter med en genomgång av Gandhis idéer om icke-våld för att sedan ställa frågan om våldet på sin yttersta spets.

*

Den mänskliga historien berättas ofta som historien om det första. Den första månfärden. Den första civi-

lisationen. Det första soluret. Men våldet har ingen sådan början. Våra förfäder bekämpade varandra och sin omgivning redan innan de gick på två ben. Människans otroliga utveckling på många andra fronter har givit våldet nya ansikten; finslipat såväl som brutaliserat dess verkningar – men det har alltid bibehållit samma centrala position i vår världsbild. En stor del av våldet idag är naturligtvis reglerat enligt lag. Tanken är att det finns bra och dålig våldsanvändning. Dåligt är det våld som skadar andra människor och kränker deras grundläggande rättigheter. Bra är det våld som slår tillbaka mot dåligt våld. De allierades motoffensiv i Europa kan med den terminologin betecknas som bra. Att ställa upp på det goda våldets sida är faktiskt en av vår tids största dygder. I otaliga dokumentärer och spelfilmer kan vi se hur hjältarnas mod och uppoffringar skildras. De som inte vill ställa upp straffas dels socialt genom att betraktas som fega svikare, och dels av staten genom exempelvis de fängelsestraff vi har för värnpliktsvägrare.

Jag har jobbat en del extra inom fritidsverksamhet för lågstadiet. Oftast bemöter barnen varandra med omtanke, men ibland blir det bråk. Då kan en hotfull stämning på några minuter stegras till rena raseriutbrott. ”Jag ska döda dig! Jag ska knäcka dina armar!”

Så kan det låta, med okontrollerat stegrade gossröster – för oftast är det pojkarna som har närmast till våldet. De pratar om de nyaste, häftigaste tv-spelen och filmerna. De leker genom att härma den tuffaste och mest avgörande sparken. Egentligen är det inte speciellt konstigt. Filmerna visar ju upp hjältar – kämpande för det goda och alltid i stånd att följa upp en nedkämpad fiende med en uppfriskande one-liner. Då och då kommer rapporter om att det fiktiva våldet trubbar av barnen, medan andra undersökningar hävdar att barn mycket väl kan skilja mellan fantasi och verklighet. Sanningen hittar vi troligen någonstans mitt emellan dessa två empiriska påståenden. Men varför hör vi så sällan den etiska frågan: vill vi verkligen att barn ska fantisera om våld?

I brist på stora militäroperationer brukar barn göra sina egna. De delar upp sig i indianer och cowboys eller i röda och vita rosen – sällan i allierade och tyskar eftersom få vill strida på tyskarnas sida. ”Pang – du är död!” Precis så låter det. Och efter leken är barnen ännu lite bättre på att samarbeta, utse ett offer och jaga det. Kunskaper som sedan finslipas ytterligare i den allmänna värnplikten, men som redan tidigare praktiserats i skolkorridorerna. I det kriget förlorar de avvikande. Pojkar som går i dansklasser blir uthängda genom fönstret av andra pojkar; tiotals

meter ovanför asfalten pågick den farligaste operationen i Högalidsskolans historia. När buset hamnade i media blev det som vanligt ett himla liv – sedan blev det som vanligt helt tyst. Den nödvändiga diskussionen uteblev och tv-program och filmer för såväl vuxna som barn framhåller därför fortfarande våld som något positivt, något som kan lösa problem. I juli 2002 rapporterar tidningarna att amerikanska soldater i trettioårsåldern, hemvändande från kriget i Afghanistan, begått tre mord inom loppet av en dryg månad. I samtliga tre fall har männen dödat sina fruar. Två av fruarna sköts och en stryptes. Två av soldaterna tog även sina egna liv. Den amerikanska militären anser dock inte att kriget i Afghanistan ska sättas i samband med officerarnas mentala hälsa. Ett officiellt uttalande kungör att det rör sig om en tillfällighet.

Här är ett påstående som jag tror att i princip alla instämmer i: ibland är våld nödvändigt. Det är lätt att tänka sig en hotfull situation där följderna blir katastrofala om man inte handlar snabbt och tar till de medel som krävs för att eliminera hotet. Kriget mot Afghanistan baserades på viljan att eliminera Al-Qaida. Anhängarna av ett krig mot Irak menar att Saddam Hussein också utgör just precis ett sådant hot. Vi har alla att ta ställning till om vi ska ge vårt

stöd åt dessa militära ingripanden, eller om vi tror att andra metoder är att föredra. En sak är säker: krig har alltid stora nackdelar. Civila offer och förstörd infrastruktur är bara två saker på listan. Ytterligare fara hotar om den kuvade gruppen går till motattack med terrorangrepp mot civila. Våld föder våld, sägs det.

I Indien föddes 1869 Mohandas Karamchand Gandhi – en av vår tids mest kända förespråkare av icke-våld. Den etik han lägger fram är inte menad att användas i alla situationer där våld finns med i bilden, utan främst vid konflikter mellan grupper. Här tänker sig Gandhi att man kan skilja mellan tre inställningar: den våldsamma, den passiva och den aktivt icke-våldsamma. Det intressanta med just Gandhis icke-våldsetik är att den ställer krav på en positiv insats. Vapenvägran och pacifism kan, men behöver inte, uppfylla dessa krav. Salomos ordspråk lyder: ”Är din fiende hungrig, ge honom bröd, är han törstig, ge honom vatten. Då samlar du glödande kol på hans huvud.” Detta ordspråk är intressant därför att det är så talande för Gandhi, men samtidigt inte: Gandhi använde aldrig ordet ”fiende”. Detta är anmärkningsvärt. När människor annars hamnar i konflikter är det lätt att stämpla sin motståndare som fientligt inställd. I stället betraktade han sina motstån-

dare som medhjälpare för att kunna lösa komplicerade frågor. Här är en grundtanke: tolka alltid din motståndare så att hans eller hennes ord framstår som allra klokast! Man kan förstås påpeka när ens motståndare gör logiska fel utifrån sina ståndpunkter, men man bör aldrig tolka motståndaren så att han eller hon framstår som ond. Det här kom tydligt till uttryck i Gandhis förhållande till olika religioner: han hade stort förtroende för Guds ord och citerade gärna ur såväl de hinduiska skrifterna som Koranen och Bibeln – vilket väckte misstro bland mer fundamentalistiska hinduer.

När vi ändå jämför Gandhis filosofi med Bibeln kan det vara intressant att ta upp Jesus ord i Bergspredikan om att vända andra kinden till. Gandhi skulle nog delvis instämma i detta, men samtidigt är det viktigt att komma ihåg att Gandhi gör skillnad mellan aktivt icke-våld och passivt motstånd. Han uppmuntrar aktioner som agitation, demonstrationer och strejker – alltid varvat med förhandlingar. Som yttersta åtgärd förespråkar Gandhi total medborgarolydnad. Alla ska ignorera överheten och bete sig ”som om en icke-våldsam revolution redan är genomförd”.

En annan viktig idé i Gandhis tankesätt är att alltid skilja mellan sak och person. Alla människor måste behandlas värdigt även när vi uppfattar deras

handlingar som förkastliga. Om hemska saker pågår i ett land, exempelvis den etniska rensningen i det forna Jugoslavien, så är det i linje med Gandhis lära att genomföra en icke-våldsinvasion. Resurserna måste inriktas på att nå fram till parterna och få dem att samtala. Personliga möten är alltid det viktigaste i en konflikt – mycket mer effektivt än bomber. Så tänker Gandhi. Det är en idé som alltså rymmer mycket hopp om mänskligheten.

Ett aktuellt exempel där detta kan praktiseras är i konflikten mellan Israel och palestinier i Mellanöstern. Båda sidor tenderar ofta att – i motsats till Gandhis lära – avsky den andra parten och kalla den ond, i stället för att argumentera och försöka kompromissa kring långsiktiga gemensamma intressen. Självmordsbomber och stridsvagnar dödar mängder av civila och fredssamtalen verkar vara plågsamt långt borta. Men det har faktiskt genomförts en opinionsundersökning rörande inställningen till icke-våld bland såväl judar som palestinier. Resultatet presenterades i augusti 2002 av SFCG (Search for Common Ground) och visade att en stor majoritet av palestinierna, 80 procent, anser att protesterna mot Israel borde ske med icke-våldsamma metoder. Samma stora majoritet, 78 procent, av judarna i Israel tycker att palestinierna har rätt till en legitim stat,

förutsatt att de använder icke-våldsmedel. Dystert är att såväl palestinier som judar är skeptiska till möjligheten att verkligen skapa en stark sådan icke-våldsrörelse.

Jag tror att detta är något som går igen i många svåra frågor: vi vet vad som är rätt – men vi är missmodiga och tror inte att det rätta är möjligt att förverkliga. Vi vet att vi borde engagera oss mer, vi vet att icke-våldsvägen är den rätta. Men vi tvivlar. Vi är pessimister, eller som vi nog hellre säger: realister. Vi läser om Gandhi, Mandela eller andra människor som lyckats göra gott och vi beundrar dem – samtidigt som vi förminskar oss själva.

Ett annat stort problem är vår tidigare nämnda benägenhet att utmåla vår motståndare som ondskefull. Med en sådan inställning kommer givetvis våldet som problemlösare att ligga närmast till hands. Men Gandhi anser att vi ska utgå ifrån att vår motståndare är en medhjälpare som ska hjälpa oss att på bästa möjliga sätt lösa ett svårt problem där många människors intressen är inblandade. Men, vilket vårt exempel med konflikten i Mellanöstern visar: detta är ovanligt. Krigförande staters ledare brukar i stället hävda att motståndarna är vettvillingar, omöjliga att samtala med. Tendensen är tydlig både i Mellanösternkonflikten och i förberedelserna för anfallet på Irak. ”Varje förståndig människa vet att man inte kan

resonera med den mannen", sa USA:s president George W. Bush och syftade då på Iraks ledare och diktator, Saddam Hussein. Ända sedan Kuwaitkriget har denna inställning dominerat och Irak har varit ekonomiskt bojkottat. En ekonomisk eller kulturell bojkott av ett land eller en grupp är också någonting som Gandhi pekar ut som effektivt icke-våld. Bojkotten måste dock alltid kombineras med förhandlingar och samtal. Gandhi var fast övertygad om att vi måste möta motståndaren och diskutera tillsammans. Under kriget 1991, när landet var strömlöst under flera månaders tid, slogs hela vattenreningssystemet ut. Sjukdomarna som fick fäste härjar fortfarande. 1,5 miljoner irakiska civila, mestadels barn, har dött. På Pentagons hemsida offentliggjordes nyligen dokument som visar att dessa effekter var förutsedda redan när kriget och embargot inleddes. Amerikanerna visste att speciellt små barn skulle drabbas. Trots detta upprätthålls embargot fortfarande. Kritikerna brukar ställa detta mot vad exempelvis Genève-konventionen säger om skydd av civilbefolkningen: "Att svälta ut civila som militär metod förbjuds. Det är därför förbjudet att angripa, bortföra, eller förstöra objekt som är oumbärliga för civilbefolkningens överlevnad, som t.ex. föda, utsäde, husdjur, dricksvatten och dricksvatteninstallationer." Embargots förespråkare menar att det är ett nödvän-

digt ont eftersom Saddam Hussein annars skulle få ännu större makt, och kanske till och med lyckas skaffa sig kärnvapen. Sådana vapen är mycket otäcka i fel händer. (Inom parentes sagt anser jag att sådana vapen är otäcka oavsett vilka händer de befinner sig i.) Situationen i Irak visar alltså att det finns tillfällen då en bojkott leder till indirekt våld.

Som jag tidigare skrev tror jag att de flesta kan komma överens om att det finns situationer där våld är nödvändigt. (Det är ju därför vi har en offentligt finansierad polisverksamhet.) Men det är också viktigt att komma ihåg att det ofta är svårt att överblicka våldets konsekvenser. Vad gäller Irak så vore ett positivt scenario att landet i likhet med före detta Jugoslavien får en folkvald president. Men ett krig kan också leda till mycket negativa scenarion. Hussein kan som en sista dödsryckning avfyra alla vapen han har, med exempelvis Israel som troligt mål. Det är heller inte alls orimligt att en redan utbredd misstro mot USA:s utrikespolitik eskalerar och leder till en våg av nya terrorattacker riktade mot Väst. Det förhåller sig ju nämligen så att även om USA denna gång har rätt i att Irak behöver angripas med våld – låt oss anta det – så har landet vid åtskilliga andra tillfällen gjort sig skyldigt till tveksamma insatser utomlands. (Jag tänker inte ta upp något speciellt fall här men den intresserade bör naturligtvis läsa Noam Chomsky.) Min

poäng är återigen att även om våldet ibland kan vara en rimlig väg så får det alltid svåröverskådliga följder.

Jag vill avsluta med att säga någonting om förståelse. Ofta stöter vi på människor som utför handlingar som vi uppfattar som felaktiga eller vrickade. Det här händer både i vardagssituationer och i mellanstatliga relationer. Innan man avfärdar sin motståndare kan det vara bra att komma ihåg att ingen människa utför en handling som hon själv vid den tidpunkten tycker är felaktig eller vrickad. Tvärtom går det utmärkt att förstå handlingen utifrån personens motiv. Och jag tror att det är just detta som vi bör använda den globaliserade världen till: vi ska träffas och diskutera, vi ska jämföra varandras skäl och motiv. I en sådan framväxande förståelse finns nyckeln till en värld där våldet har en betydligt mindre plats än idag. En värld där vi kanske inte behöver arméer.

Det finns faktiskt länder som redan gått långt i nedrustningen. Costa Rica, exempelvis, har lagt till en artikel i sin författning (artikel 12) som säger att armén som permanent institution överges. I stället kan militära styrkor sammankallas när och om den nationella säkerheten är hotad. En rimlig invändning mot detta torde vara att armén, när den väl sammankallas inför ett yttre hot, är otränad och kanske inte kan försvara landet. Det är en bra invändning. Men

man måste komma ihåg Gandhis grundtanke: icke-våld är inte detsamma som passivitet. Så är fallet även när det gäller försvaret. Ett icke-våldsamt försvar byter utseende och inriktning. I stället för att avskräcka med dyra vapen inriktas resurserna på att med utbytesprojekt och god diplomati upprätta och behålla avspända relationer till grannländerna. Det här är Gandhis ord: ”Det finns ingen väg till fred. Fred är vägen.” Idén är enkel: endast med fredliga medel kan vi uppnå varaktig fred.

Med fötterna till häften begravda i Normandies sand slår mig tanken: är detta möjligt? Kan det faktiskt bli så att historien om det mänskliga våldet inte skrivs som en historia om det första – utan om det sista?

Omdöme

Kan man göra ett impressionistiskt lapptäcke över människans våldshistoria från bråket på skolgården till Mellanöstern? Ja, om skribenten är tillräckligt engagerad, så får han texten att hänga ihop och målar med lätt Gandhifärgad pensel upp människans (eller är det männens?) våldsfilosofi. Låter det trist? Det är det inte! Slängarna mot dagens maktelit och skolgårdarnas småtyranner är snärtiga och kvicka, både aktuella och allmängiltiga och kompositionen är säker liksom språkbehandlingen. Att det var förra årets pristagare som skrivit vinnarbidraget anade inte juryn i sitt enhälliga val, vilket vittnar om bredd både i ämnesval och uttrycksförmåga.

Marie-Louise Wentzel, jurymedlem

Jon Jordås

Jag heter alltså Jon Jordås och pluggar fortfarande filosofi vid Stockholms universitet, även om jag funderar på att ta en paus nu och sticka till Island eller så. Största delen av mina dagar tillbringar jag med att försöka bena ut vad som är enkelt här i världen och vad som inte är det.

Det finns många personer omkring mig som jag vill tacka. Bland inspirationskällorna till denna essä vill jag särskilt nämna John Hallmén, som vägrar äta röd paprika men i övrigt är en sällsynt förutsättningslös och klok människa.

David Woxberg

Till frihetens försvar

David Woxberg
Till frihetens försvar

Förra året vann Jon Jordås Lilla Augustpriset. Med den genomtänkta uppsatsen ”Mekaniska Människor” försökte han vederlägga idén om den fria viljans existens. Hur, frågade sig Jordås, kan människan vara fri om allt i hela världen lyder under naturlagarna?

Med denna uppsats utmanar jag honom. För jag köper inte resonemanget, jag vägrar se människan som en maktlös robot. Och efter många och långa grubblerier har jag äntligen förstått hur den fria viljans problem kan lösas.

Det ska erkännas att jag står i stor skuld till flera filosofer, särskilt Aristoteles och Ayn Rand. Så jag får väl säga som Newton en gång sa: ”Om jag har sett längre är det för att jag har stått på jättars axlar”.

Under renässansen revolutionerades den västerländska vetenskapen. Legendariska tänkare som Nikolaus Kopernikus, Galileo Galilei och Isaac Newton gick i

bräschen för undanröjandet av gamla kunskapsbarriärer. Istället för att godta bibliska dogmer vände de blicken mot stjärnorna. Genom observationer och experiment återupptog de den kartläggning av universum som påbörjats under antiken.

Med kunskap som mål och förnuftet som medel kunde de till slut tygla universum med matematiska formler. Den nya tidens tänkare lyckades stjäla Apollons eld, och framstegsmöjligheterna tycktes obegränsade.

Genom forskningen kunde vetenskapsmännen nämligen bevisa att de levde i ett mekaniskt universum, där allt som sker (all verkan) orsakas av vissa faktorer. Man antog därför att framtiden var förutbestämd, och att den kunde förutsägas av den som hade tillräckligt stor kunskap om nuet. Betydelsen av dessa insikter har sedan dess varit väldigt gynnsam för vetenskapen, och bör inte underskattas.

Men renässansforskarnas upptäckter förde också med sig ett stort problem. För om de hade rätt borde även människans beteende vara förutbestämt, eftersom hon också är en del av den fysiska världen. Och detta deterministiska resonemang var minst sagt störande.

Om det stämmer finns nämligen ingen fri vilja. I sådana fall är människan fullständigt maktlös, då hon inte kan påverka någonting av egen kraft. Dessutom

blir moraliskt tänkande meningslöst. Eftersom en mekanisk människas handlingar är helt förutbestämda blir det inte särskilt fruktbart att tala om för henne hur hon bör agera.

En determinerad människa kan således aldrig ställas till svars för någonting. Inte ens för mord, misshandel eller systematiska övergrepp. Hon kan heller inte ta åt sig någon ära. Inte ens den flitigaste, smartaste och mest målinriktade människa skulle förtjäna beröm och belöning. Att dela ut medaljer till snabba löpare vore lika bisarrt som att ge pris till människor med effektiv matsmältning.

Indeterministerna har försökt rädda viljan genom att framställa den som ett undantag från lagen om orsak och verkan. Vissa i denna grupp har hävdat att människans själ är fri, medan kroppen inte är det. Andra har, på en mer vetenskaplig grund, hävdat att det finns vissa partiklar som inte kan mätas, och att detta är ett tecken på orsakslöshet.

Om människans handlingar vore orsakslösa skulle de inte ha någon grundläggande koppling till hennes värderingar. Ingen skulle då höja på ögonbrynen om en katolik brände kors eller om en nykterist drack sig redlös varje helg. Men så är inte fallet. Och orsakslöshet är inte samma sak som självkontroll. Människan skulle ju fortfarande styras – av slumpen!

Summa summarum: Enligt determinismen är

människan en maktlös robot, och enligt indeterminismen en oberäknelig galning. Vilket alternativ låter mest tilltalande?

Den fria viljan är bara ett problem om man tror att den står i konflikt med lagen om orsak och verkan. Jag tänker nu, genom att börja från grunden, upphäva denna falska motsättning. Jag kommer också att visa att det är människans icke-mekaniska natur som gör henne till människa.

När vi tittar på verkligheten kan vi snabbt dra en skiljelinje mellan levande organismer och död materia. Det som skiljer de båda åt är att alla organismer kan utföra självreglerande handlingar. När en katt leker med ett garnnystan styr den sin egen handling. Nystanet saknar denna möjlighet: det kan bara sättas i rörelse av yttre krafters påverkan (kattens lek i det här fallet). Organismer kan styra sig själva – död materia kan bara styras.

De handlingar som en levande organism utför är målorienterade. Eftersom den enskilda organismen är dödlig måste den uppföra sig på ett gynnsamt sätt för att klara sig.

Det finns många exempel på detta. Blommor sträcker ut sina blad mot solen för att fånga ljusenergi. Träd sticker ner sina rötter i jorden efter vatten. Djur reagerar instinktivt på potentiella faror. Det

yttersta målet för alla organismer är att främja det egna livet.[1]

Genom evolutionen anpassas organismerna gradvis till de existentiella villkoren. Detta sker genom att sämre egenskaper sållas bort medan goda bevaras i det naturliga urvalet.

Filosofen Harry Binswanger har konstaterat att organismerna tenderar att bli mer och mer medvetna allt eftersom den evolutionära trappan bestigs. Medvetna varelser kan lära sig beteendemönster själva, vilket minskar beroendet av det evolutionära resultatet. På grund av detta är däggdjurens beteende differentierat och individuellt i jämförelse med fiskarnas.[2]

Människan har i dag kommit längst i denna utveckling, och intar därför en unik plats i djurriket. Andra djur kan utföra handlingar, men de kan inte välja vilka handlingar de ska utföra. Deras beteende är programmerat och oundvikligt. Men människans handlande är på det stora hela vare sig automatiskt eller förutbestämt. Bortsett från enkla handlingar (som sugreflexer hos spädbarn) följer människan ingen programmerad handlingskurs.[3] Hon kan kontrollera sitt eget medvetande, vilket gör det möjligt för henne att indirekt kontrollera sina fysiska handlingar. Människan har med andra ord utvecklat en fri vilja.

Den fria viljan ger människan möjlighet att fritt välja mellan alternativ. Detta är något som en frisk person gör så många gånger per dag att det knappt går att räkna alla tillfällen. Vi väljer allt ifrån vilken mjölk vi ska köpa till vilka mål vi ska ha för karriär och kärleksliv.

Så länge människan lever och är vid medvetande måste hon välja. Eftersom hon inte vägleds av starka instinkter måste hon själv bestämma handlingskurs. Ingen kan undkomma detta: Till och med den som sätter sig ner helt orörlig har gjort ett val, nämligen att vara passiv. Människan är tvungen att välja, men vad hon väljer är helt upp till henne.

Människan kan inte välja vad som helst. Hon kan inte, av logiska skäl, äta upp all mat i hela världen. Det är inte ett alternativ. Hon kan inte heller trotsa jordens tyngdkraft genom att börja flyga utan hjälpmedel. Sedan finns det givetvis saker som vi inte direkt råder över. De människor som dödades i terroristattacken den 11 september 2001 hade ju inte direkt valt det.

Poängen är att den fria viljan inte på något sätt är övernaturlig. Människan kan inte välja vilka alternativ som hon ska ställas inför. Hon kan däremot välja mellan de alternativ som står till buds vid varje givet tillfälle.[1] Valmöjligheterna kan variera oerhört mycket mellan olika individer.

Ålder, nationalitet, kön, fysiska egenskaper och social ställning är bara några faktorer som skiljer oss människor åt. Men skillnader i fråga om valmöjligheter gör inte den fria viljan mindre verklig. Så länge individen har minst två alternativ kan hon välja fritt.

Men är det inte så, frågar sig vissa, att människan programmeras av sin miljö? Det finns ju så många olika saker i vår värld som kan tänkas avgöra vår framtid.

De som ställer denna fråga brukar påpeka att barn och ungdomar ofta anammar sina föräldrars åsikter. Det kan verka som om individen ofrivilligt indoktrineras av de politiska diskussionerna kring köksbordet och av söndagarnas kyrkobesök. För det ter sig rätt otroligt att alla som röstar på partiet X eller tror på religionen Y har kommit fram till sina uppfattningar helt själva. Denna företeelse har dock sin förklaring.

För att kunna fungera i världen behöver människan vissa etiska och praktiska utgångspunkter. Och för den som inte vill, orkar eller vågar tänka helt självständigt kan det ofta vara bekvämt att ta efter sin omgivning. Just därför väljer många att mer eller mindre okritiskt acceptera de beteenden och åsikter som finns närmast till hands. Men detta är snarare ett tecken på social konformism än social determinism. Och det förra är faktiskt ett val.

Det är alltid möjligt att tänka kritiskt och dra själv-

ständiga slutsatser. Inom politiken finns det många exempel på detta. Flera personer med borgerlig bakgrund har blivit ledande socialister (Hjalmar Branting är ett exempel). Själv har jag blivit liberal, trots att min familj till övervägande del består av socialdemokrater.

Miljön kan bara påverka människan om hon låter sig påverkas. Inför varje faktor har individen minst två mentala alternativ (att bry sig om det eller ignorera det). Valmöjligheterna är därför så gott som alltid fler än de miljöfaktorer som sägs kunna determinera oss.

Individen är och förblir den yttersta auktoriteten. Hennes beteende styrs inte av grupptrycket, medierna, kulturen, stjärnkonstellationerna, de ekonomiska krafterna eller någon annan kandiderande faktor. Hon har makten att styra sitt liv och forma sin karaktär utifrån sina egna förutsättningar.

Det ska sägas att det här ämnet är stort, och att jag inte behandlar mer än en bråkdel här. Men min ambition är inte att ge en uttömmande diskussion om alla tänkbara detaljer. Jag vill snarare visa er skogen, och har därför begränsat mig till grundläggande aspekter av viljans natur. Att beskriva alla träd skulle för övrigt kräva ett betydligt större utrymme!

Du som läser detta börjar kanske bli otålig vid det här

laget. Fram tills nu har jag trots allt förutsatt den fria viljans existens utan att bevisa den. Men ett sådant ”bevis” vore en omöjlighet.

Den fria viljan ligger nämligen till grund för all kunskap. En mekanisk människa skulle enbart kunna bära på de idéer hon programmerats till. Hon skulle aldrig kunna kontrollera sina åsikter genom att självständigt testa dessa mot verklighetens fakta. En sådan varelse skulle aldrig kunna bevisa någonting eftersom hennes slutsatser vore mekaniska och oundvikliga. Objektivitet skulle vara en omöjlighet för henne. Kunskap likaså.

Det samma gäller för de djur som saknar fri vilja. Ett populärt inslag i sjörövarhistorier är den talande papegojan som säger ”Polly vill ha ett kex”. Men papegojans imitation kan inte heller räknas som kunskap: Polly har inte kommit fram till att hon är sugen på fika genom självständigt tänkande. En sådan mening har bara betydelse för en varelse som kan tänka fritt, reflektera och identifiera sina egna preferenser. I papegojans fall kan meningen bara klassas som innehållslöst ljud.

Med människan är det annorlunda. Eftersom hennes medvetande är fritt besitter hon en enorm intellektuell potential. Hon är det enda djur som kan samla in, bearbeta och praktisera den kunskap som krävs för att skapa skyskrapor, industrier, månraketer

och högteknologiska datorer. Medan andra djur måste anpassa sig till naturen kan människan anpassa naturen till sig själv. Hon har därför kunnat bli jordens härskare, trots att hon saknar såväl klor som huggtänder. Med förnuftets hjälp har hon kunnat sätta sig över djungelns lag.

Människan är givetvis inte allvetande. Hon kan göra fel även om hon anstränger sig och använder korrekta metoder. Men den fria viljan är en förutsättning för att hon ska kunna veta att hon gör rätt. Detta innebär att viljan är ett av tänkandets fundament. Det går inte att bevisa dess existens genom föregående kunskap, eftersom viljan är kunskapens förutsättning.

Att fastställa den fria viljans existens är dock det enklaste i världen. Att du har förmågan att göra mentala och fysiska val kan förnimmas i varje handling du utför. När du arbetar med ett matematiskt problem väljer du själv vilken fokuseringsnivå du vill upprätthålla: Du kan till exempel kämpa engagerat, jobba halvhjärtat eller tänka på annat. Du kan också observera att dina kroppsdelar inte rör på sig automatiskt, utan som en konsekvens av dina egna beslut.

Eftersom viljan är kunskapens grund så kan ingen hävda att determinismen är sann. Resonemanget om mekaniska människor är därför motsägelsefullt redan på det ytliga planet. Den som säger sig vara programmerad säger ju egentligen ”jag kan fritt dra den kor-

rekta slutsatsen att jag är en rakt igenom determinerad varelse”.

Den fria viljan är ett orubbligt axiom. Och determinismen är självbesegrande, eftersom varje person som argumenterar för den redan har accepterat den fria viljans existens.

Nu är det dags att slutgiltigt göra upp med den påstådda motsättningen mellan viljans frihet och lagen om orsak och verkan.

Jon Jordås huvudsakliga argument kan sammanfattas på följande vis: människan är uppbyggd av materia, och eftersom all materia är determinerad kan människan omöjligen ha en fri vilja.

Argumentet låter logiskt och korrekt, men faller vid en närmare granskning. Låt oss tillämpa det på ett par andra områden:

1. Om vi plockar isär en stereo kommer vi att få en hel del lösa komponenter i form av kretskort, plasthöljen, högtalare och annat. Om vi sedan stirrar oss blinda på komponenterna och blundar för alla potentiella sammankopplingsmöjligheter skulle vi kunna dra den paradoxala slutsatsen att de aldrig kan bilda en stereo! Ingen enskild del kan ju spela upp musik, så hur skulle de kunna göra det i sammankopplad form?

2. Enligt forskningen är människan uppbyggd av

atomer. Och atomerna lever ju inte, så hur skulle de någonsin kunna bilda levande människor?

De flesta vet dock att sammankopplade stereokomponenter kan spela upp musik, och det faktum att vi lever kan väl inte ha undgått någon. För att kunna dra några användbara slutsatser om ett ting eller en varelse måste man titta på den integrerade helheten. Om man istället skiljer delarna från helheten och stannar där kommer man inte särskilt långt.

Jag tror att Jordås argumentation grundar sig på en missuppfattning av lagen om orsak och verkan. Låt oss nu titta närmare på den.

Före antiken brukade människan förklara det oförklarade genom att hänvisa till högre makter. De gamla grekerna bröt totalt med denna tradition. I stället för att lita på andeväsen och auktoritetshänvisningar valde de att tänka själva. Genom ett intellektuellt sökande lyckades de identifiera kausaliteten (lagen om orsak och verkan).

Enligt kausaliteten sker allting på ett lagbundet sätt. Det finns alltså en orsak bakom varje verkan. Det är bara entiteter, det vill säga existerande ting och organismer av olika slag, som kan agera och utföra handlingar. Det vi lär oss av lagen om orsak och verkan är att entiteternas agerande inte är slumpmässigt. Filosofen Leonard Peikoff skriver:

”Varje entitet har en natur; den är specifik, icke-kontradiktorisk, begränsad; den har vissa attribut och inga andra. En sådan entitet måste agera i enlighet med sin natur.”

Det här betyder alltså att varje verkan orsakas av naturen hos den entitet som agerar. När en sandfylld ballong faller till marken beror det på att den har andra egenskaper än till exempel en heliumballong. Ingen entitet kan agera mot sin egen natur: en heliumfylld ballong kan inte sjunka och en sandfylld ballong kan inte stiga.[5]

Precis som vi tidigare konstaterat har vare sig den icke-mänskliga organismen eller den döda materian några valmöjligheter när det kommer till det egna beteendet. Människans handlingar är däremot inte determinerade i den meningen att faktorer utanför hennes kontroll tvingar fram valet. Det är individen själv som är orsaken till sina egna handlingar. Detta är möjligt eftersom hon genom evolutionen har utvecklat en sofistikerad hjärna och ett komplext nervsystem som möjliggör självmedvetenhet och kognitiv självreglering. Viljan är en del av vår natur, och står inte på något sätt i konflikt med den grekiska synen på kausaliteten.

Det finns emellertid ett annat kausalitetsperspektiv, vilket brukar relateras till David Hume. Jordås

delar Humes uppfattning, och beskriver den på ett bra sätt i sin vinnaruppsats:

”Tänk dig verkligheten som ett biljardbord! En stöt med en viss hastighet och riktning kommer att leda till verkningar för de andra kulorna på biljardbordet. [...] Ingen (utom möjligen Diego Maradona) skulle påstå att någon annan makt än naturlagarna styrde kulans väg över biljardbordet. Tanken att allt omkring oss utgörs av kausalitet (orsak och verkan) benämns determinismen.”

Om man godtar detta resonemang blir det svårt att tro på den fria viljan. I sådana fall skulle allting i världen, inklusive människans handlingar, determineras av tidigare händelseförlopp.

Men handlingar orsakar inte handlingar på det sätt som Hume och Jordås antyder. En handling (eller ett beteende) kan aldrig skiljas från de entiteter som agerar. Om en biljardkula träffas av en annan får det givetvis en viss effekt, men hur den träffade biljardkulan kommer att reagera avgörs ytterst av dess egenskaper. Om biljardkulan istället träffade en läskburk så skulle denna inte bete sig på samma sätt.

Det är viktigt att komma ihåg detta när man talar om människan. Eftersom hennes vilja är fri styr hon sitt eget förhållningssätt till de händelser hon dagli-

gen kommer i kontakt med.[6]

Jag vågar också påstå att det inte alls är naturlagarna som styr kulans väg över biljardbordet! När Newton såg äpplet falla på 1600-talet kunde han formulera tyngdlagen. Men det var jordens tyngdkraft, och inte tyngdlagen i sig som fick äpplet att ramla ner från trädet. Det enda som hände var att jorden betedde sig i enlighet med sin natur (vilket trädet och äpplet också gjorde). Naturlagarna är egentligen bara begrepp som gör det enklare för oss att förstå verkligheten, men de är inga självständiga krafter. De syftar egentligen till att konkretisera vissa entiteters lagbundna agerande. Och eftersom människan agerar helt lagbundet när hon kontinuerligt utför val så står inga naturlagar i vägen för hennes frihet.[7]

Om vi tar Humes resonemang för vad det är – ett filosofiskt misstag – och istället accepterar grekernas syn på lagen om orsak och verkan så upplöses den fria viljans problem omgående. Och slutsatsen blir då lika uppenbar som enkel: Den fria viljan är ett orsakssamband – och det kontrolleras av människan själv.

Kommer vetenskapen någonsin att kunna förklara hur viljan fungerar rent fysiskt? Kanske, men i detta kan vi bara spekulera. Det som dock är helt säkert är att vetenskapen aldrig kommer att kunna motbevisa dess existens. Eftersom viljan är kunskapens förutsättning är den också vetenskapens förutsättning. Den

som strävar efter att vederlägga den fria viljan genom forskning försöker ju således tillintetgöra det faktum som gör forskningen giltig. Ett sådant sökande är över innan det har börjat.

Jag hoppas att vi nu kan begrava den fria viljans problem en gång för alla. Framtidens tänkare bör inte tvivla på viljans existens, utan istället komma fram till hur vi kan använda den på bästa möjliga sätt. Och det är väl ändå det som är filosofernas stora uppgift: att förse oss med de idéer som behövs för att vi ska kunna leva lyckligt här på jorden, som de fria varelser vi är.

[1] Detta gäller inte nödvändigtvis för människan, vilket snart kommer att framgå.

[2] Binswanger, H; Volition as Cognitive Self-Regulation, Second Renaissance Books, Kalifornien 1991, sid 3

[3] Ibid, sid 3

[4] Det är möjligt att indirekt påverka vilka alternativ man kommer att ha i framtiden, men bara genom att först välja mellan de givna alternativen. Även om miljön i fråga är våldsam och hotfull mot självständigt tänkande människor så förblir viljan intakt. Bortsett från omständigheter som innefattar fysisk och mental skada kan omgivningen inte eliminera individens vilja. Peikoff, L; Objectivism: The Philosophy of Ayn Rand, Meridian, USA 1993, sid 72 Ibid, sid 14 (min översättning)

[5] Ibid, sid 14 Croall, M-L/Grelsson, E/Hult, J/Johansson, A/Jordås, J/Katerine Larsson, M/Lundberg, S/Lundgren, M; Mekaniska Människor, Rabén & Sjögren, Avesta 2001, sid 11

[6] Vi kan, som sagt, påverkas av vissa saker som ligger utanför vår kontroll. Terroristattacker är ett exempel, men Humes resonemang begränsar sig inte till sådana situationer. http://www.objectivistcenter.org/objectivism/lso-beta/LSO BetaChapter1.PDF (sid 26). Senast besökt den 16 september 2002.

[7] Lagbundet agerande betyder alltså att varje entitet agerar i enlighet med sin natur.

Omdöme

Varför läser du detta just nu? David Woxberg ger i sin essä uttryck för en fast förvissning om att vårt handlande präglas av förmågan till fria val. Sålunda läser du för att du vill, och ej i enlighet med determinismens kausalitetsteori; för att du likt lagbundna atomers dans endast kan agera på ett förutbestämt sätt. På ett språkligt och intellektuellt charmerande sätt gör författaren upp med fjolårsvinnaren (och säsongens vinnare!) Jon Jordås' mekaniska människosyn. Med utgångspunkt hos stora filosofer och egna betraktelser, målar han en övertygande bild av människans ständiga möjlighet till att själv forma sin tillvaro, och att det i slutändan är just detta som gör henne till människa, med utsikt till lycka och intelligens. Man kan inte annat än glädjas av ett sådant humant budskap.

Christian Runehammar, jurymedlem

David Woxberg

Mitt namn är David Woxberg. Sedan födseln 1981 har jag utvecklat ett stort intresse för det mesta som berör filosofi, politik och humanoria i allmänhet. Tar idéer på allvar, och inspireras av aristoteliskt förnuftstänkande. Dessutom pluggar jag journalistik vid Mitthögskolan i Sundsvall.

SKÖNLITTERÄRA AVDELNINGEN

Moa-Lina Croall

En riktig låda

Moa-Lina Croall

En riktig låda

Vi sover på det minsta hotellet den natten. Mörkgröna stenväggar och galna myggor, lukten av nyrensad fisk och överfyllda askkoppar. Hon vaknar hela tiden av sina mardrömmar och försöker ta tabletterna under min kudde, säger att hon hatar mig när jag håller armarna hårt runt hennes kropp.

Nästa morgon köper jag hockeybilder från –93 av en utvecklingsstörd pojke med spegelsolglasögon. Han tjuter lyckligt och klappar händerna innan han ställer sig på tå och kramar mig.

Jag ser att hon köper tre apelsiner av en hårig man, jag står mittemot henne när hon kommer tillbaka, strecken under hennes ögon har blivit mörkare och tydligare, jag undrar om hon tänker på något och vad det i så fall är.

”Vad är det?” frågar hon irriterat, jag rycker till och ser bort. Hon tar min hand och tvingar mig att strunta i blickarna när vi går genom byn till havet, vi

rör oss fram som en person och jag vet inte om det är feber eller kärlek jag känner, men jag vet att hon är lite glad just precis nu. Hon kastar av sig kläderna och springer ner i vattnet, vänder sig om mot mig och skuggar ögonen med handen.

”Kom då!” ropar hon och skrattar mot mig. Jag vill ju bara att du ska vara så här glad, är det enda jag tänker när jag tar av mig kläderna och går mot henne. Vattnet och solen gör att hon får pyttesmå regnbågar på överkroppen och jag får för mig att allt ska bli bra när vi kysser varandra.

Vi äter frukt hela dagarna, läser ingenting, bråkar ingenting, pratar knappt. Som två trötta torkade maneter. Och det är ju det här vi vill. Jag vill. Torka. Hårdna. Så slemmigt och halt hemma, så slemmiga och hala gator, relationer, hemligheter.

”Jag är rädd.”

Vi sitter med ryggarna mot klippväggen, ansiktena vända mot solen, det är för varmt för att orka göra något åt att det är för varmt.

”Jag är så rädd”, säger hon högre. ”Så jävla jävla rädd.”

Och jag kan förstå att hon är det, kanske inte hur rädd hon är, men jag är också rädd.

”Jag vet”, viskar jag.

”Vet du?”

Hettan i rösten igen. Hon kan inte förstå hur gärna jag vill att hon ska känna sig lite fri någonstans, med någon liten del av sig.

”Nej”, säger jag därför, ”nej, jag vet inte.”

”Fattar du inte det då?”

”Vilket?”

”Att jag är rädd. Du är ju fan helt dum i huvudet om du inte fattar det.”

”Jag–”

”Om du inte fattar att varje dag är en äcklig sörja av skuld och skam och rädsla, rädsla, rädsla överallt, i varje situation, var som helst, jag ser honom på restaurangerna, gatorna, i rummet, affären, i alla jävla människor!”

Hon har rest sig upp och går runt framför mig, som om känslorna samlas i en klump i hennes kropp när hon sitter ner, men sprids ut och blir mer hanterliga om hon går runt.

Så sätter hon sig mittemot mig, ansiktet tätt intill mitt, och viskar med blöta ögon:

”När du tar på mig kan jag inte förstå, inte tänka och inte känna att det faktiskt är du och ingen annan som är med mig. Så får det inte vara. Men det är så ändå.”

Jag skulle aldrig ha trott det. Det såg inte ut så. Jag vet

inte vad jag menar, jag vill inte veta vad jag menar. Jag menar att jag hade fördomar om att dom såg ut på ett visst sätt. Inte som hon, med brunt kort hår och slitna jeans, mörkgrön luvtröja och lugna ögon. Att dom levde på ett visst sätt. Inte att dom satt själva på ett litet kafé och la patiens i tre timmar varje dag och förstrött fyllde på kaffe eller tittade sig omkring emellanåt. Inte att dom var lika gamla som jag, eller yngre. Inte att hon, aldrig.

Jag blev kär direkt. Det var i augusti, jag hade precis flyttat till Malmö, hittat det där stället och börjat gå dit. Hon satt alltid på samma plats, vid ett bord till höger i rummet, något skymd av en överbelamrad bokhylla, alltid själv, och alltid mellan samma tider. Fyra till sju. Hon rörde aldrig en min. Det var som att bli kär i ett tredimensionellt fotografi.

Jag ville inte göra något annat än att sitta och se på henne när hon lyfte koppen, höll den i handen i flera minuter utan att dricka, som om hon glömt att den fanns, och sedan ställde ner den igen. Se när hennes ögon lämnade korten för att fastna på någonting på väggen mittemot, se henne sitta där och titta rakt ut i luften med munnen lite öppen, handen på bordet.

En gång följde jag efter henne när hon lämnade kafét. Hon gick snabbt och ilsket, såg sig inte om när hon gick rakt ut i den trafikerade gatan, brydde sig inte om bilarna som tutade. Hon var helt förändrad,

nervös på något sätt, ryckig. Hon stannade framför en stor träport och tände en cigarett. Plötsligt såg hon sorgsen ut. Jag gömde mig bakom ett träd på andra sidan gatan och undrade vad jag höll på med. Efter några bloss kastade hon cigaretten och slog portkoden, tryckte upp dörren och försvann in.

Vi skrattar. Så fort vi inte vet vad vi ska ta oss till skrattar vi. Kanske måste vi göra det för att inte dö, för det är så spänt att det förr eller senare måste brista, och samtidigt helt lugnt och konturlöst, som att titta på allt under vatten. När vi skrattar glömmer jag min rädsla för hennes rädsla, min rädsla för att rädslan ska vara det enda vi till slut har kvar att dela på och prata om.

Så nu ligger vi på madrassen och skrattar åt stanken på hotellet och alla variga sår vi har fått överallt av konstiga djur.

”Titta på det här!” vrålar hon och gapskrattar medan hon håller fram sin handled där något ovalformat syns under huden, som en upphöjning fast utan sår, en upphöjning under hud som är lika hel och slät som på andra ställen, och jag känner hur det vrider och vänder sig i min mage, och vi skrikskrattar hur-ra-hur-ra-för-dju-ren-som-be-ri-kar-vår-an-jord och hotellägaren tror nog att vi är galna eller så har han däckat i solen för länge sen.

Hur börjar man att prata? Det kan vara så lätt och naturligt i vissa situationer och så totalt omöjligt andra gånger, då alla ord låter krystade och alla samtalsämnen känns konstruerade som fiskpinnar.

Vad skulle jag säga? Skulle jag gå fram och fråga vad hon hette? Visst, och så skulle hon svara något, kanske fråga mig samma sak, men sen då? Jag ville inte att vi skulle vara i situationen när man ställer frågor ur huvudet som ur ett anteckningsblock: vad gör du i Malmö då, är det juste, jaha, känner du den då kanske? När man kommit fram till alla låtsasband man har till varann, att någons klasskompis känner ens storasyster och att ens lärare var den andres granne i en annan stad för elva år sen, vad har det då gett en egentligen? Allt är ändå likadant efteråt, man har inte kommit någonstans, utom möjligen till en möjlighet att prata mer en annan gång, om nya band, istället för att prata om dom eventuella band som skulle kunna uppstå, som man vill och hoppas ska uppstå med just den man pratar med. Jag ville inte att det skulle vara några andra som knöt ihop oss.

Till slut gick jag fram och frågade om hon ville spela Hej Knekt. Hon sa gärna, och att hon kallade det Helt Knäckt.

Hon sa att hon heter Mira. Allt hon sa var roligt, sättet hon sa det på, och att hon alltid såg lika allvarlig ut. När jag sa saker skrattade hon med hela ansik-

tet och hela kroppen och jag kunde inte förstå att det var samma människa som jag hade sett på och nu satt med.

”Grattis, du blev helt knäckt”, sa hon när jag förlorade och hennes ögon lyste. Man kunde nog se på mig hur vacker hon var.

”Nu måste jag gå.”

Hon reste sig, höll kvar ena handen på bordet och såg på mig.

”Hej”, sa hon lågt. ”Vi kanske ses i morgon?”

”Ja”, sa jag. ”Det gör vi nog.”

”Ja.”

”Ja...”

”Okej...”

Hon stod fortfarande kvar, såg fortfarande på mig. Så var det som om hon kom på sig själv med något olämpligt, och hon rodnade.

”Okej”, sa hon igen. ”Hej då.”

Vi går på en asfalterad landsväg, med ansiktena vända mot himlen.

”Jag tänker aldrig titta rakt fram igen”, säger hon. ”Visst är det skönt, visst glömmer man bort att tänka?”

Hon tar min hand. Det kittlas i min handflata.

”Mira? Är du arg på mig?” frågar jag.

Hon stannar tvärt, sätter sig ner mitt på vägen och

dunkar huvudet i asfalten.

”Sluta”, säger jag.

Hon slutar och tittar på mig.

”Jag vet inte vad jag är”, svarar hon trött. ”Överhuvudtaget. Jag känner mig lite ensam. Jag känner mig lite svag. Jag känner mig lite helt galet panikslagen.”

Jag sätter mig mittemot henne och lägger munnen mot hennes knä.

”Jag älskar dig”, mumlar jag.

”Du”, säger hon och försöker att ta upp mitt huvud, ”jag hör inte vad du säger där nere.”

”Jag älskar dig”, mumlar jag igen mot hennes knä. ”Jag älskar dig, jag älskar dig, jag älskar dig.”

”Jag hör fortfarande inte”, säger hon och låter glad.

Jag rätar på mig, lägger mina händer på hennes kinder och tittar på henne.

”Jag älskar dig, sa jag”, säger jag.

”Vad sa du?”

Hon ler stort.

”Igen”, ber hon.

”Jag älskar dig”, viskar jag. ”Fattar du det?”

Hon vänder ansiktet mot himlen och säger så lågt att jag inte vet om jag hör fel:

”Det gjorde han också.”

”Va?” säger jag.

”Jag älskar dig också, sa jag”, säger hon.

Vi träffades varje dag i en vecka. Så fort jag undrade något om henne blev hon frånvarande och irriterad, annars var ingenting jobbigt. Jag visste inte hur man kom in i henne, men jag låtsades att jag hade varit där.

En gång frågade jag om hon ville träffas någon kväll. Hon gav mig en konstig blick.

”Jag gör inget på kvällen”, sa hon snabbt. ”Är inte sån.”

”Sån?”

”Som gör det.”

”Vad gör du då?”

Hon såg hård ut.

”Ingenting kanske”, sa hon ilsket. ”Är det tillåtet? Eller man måste kanske registrera allt nuförtiden – vad man gör och känner och tycker och vilken sexuell läggning man har och favoriträtt fast man hatar mat och favoritdjur fast man hatar djur och hur man ligger i sängar och drar bort gardiner och sitter på stolar och vad man har lust att prata om och inte har lust att–”

Hon snyftade till, men tog snabbt upp handen och drog den över ögonen.

”Varför man håller på att börja gråta fast man hatar att gråta”, sa hon och log lite.

”Varför håller man på att börja gråta då?” frågade jag.

Mitt i natten väcker hon mig.

”Vi måste åka hem, vi kan inte vara här mer, det håller inte”, mumlar hon.

”Vad då håller inte?”

”Dom kommer hitta oss, det är bara fråga om tid.”

”Vad då håller inte?” frågar jag igen.

”Alla kollar redan misstänksamt, ser du inte det? Interpol har väl skjutit ut efterlysningar med gevär över Atlanten. Jag vill inte...”

Hon skakar och gråter och jag lägger armen om henne, munnen mot hennes kind.

”Vi kan inte åka hem, det går inte”, viskar jag. ”Men vi kan åka vidare neråt, imorgon.”

”Okej”, säger hon, plötsligt lugn. ”Jag ska bara på toa.”

Hon lutar sig fram och pussar mig på munnen, men pussen är för lång, för sorgsen, för tung. Jag tar bort mitt huvud och ser på henne.

”Vad är det?” frågar jag.

”Ingenting”, säger hon och ler sorgset. ”Ingenting. Jag älskar verkligen dig. Förlåt. Hej då.”

Hon går inte snabbt som hon brukar, utan långsamt, trevande, vänder sig om i dörröppningen och ser länge på mig innan hon stänger efter sig.

Jag ligger kvar och känner mig orolig i hela kroppen. Hon dröjer. Så plötsligt hugger det till i magen och blir tomt i huvudet, jag kastar mig mot kudden, känner under den, men hittar inte tablettburken. Jag skriker rätt ut i rummet, drar på mig ett linne och springer ner för trapporna. Hon är inte på toaletten, givetvis inte. Jag skriker hennes namn medan jag springer genom byn mot havet. Människor vaknar, och kommer ut på gatan, frågande, nyvakna, störda. Ibland bara vet man saker. Och jag vet att det är hon. Det skulle kunna vara en hemlös eller en tågluffare eller vem som helst, men jag vet att det är hon som ligger vid strandkanten. Jag vet att hon har svalt alla, och jag vet att jag inte vet hur man gör. Hur man räddar ett liv på en tom strand i ett främmande land om man inte kan göra det själv. Jag kan det inte. Jag skriker, jag tror att det är jag som skriker, hon ligger så stilla, men det kan inte ha gått för lång tid. Tre män och en kvinna kommer springande fram till oss. En av männen vänder direkt, springer tillbaka mot byn och ropar ”Appelez une ambulance, appelez une ambulance!”

Hon log mot mig.

”Det finns människor som är riktiga”, sa hon lugnt. ”Och så finns det såna som inte är på riktigt. Så är det och så får det inte vara. Men så är det.”

”Och vad är du?”

”En låda.”

”En låda?”

”Ja.”

”En riktig låda eller inte?”

”En riktig.”

”Men inte en riktig människa?”

”Nej. En låda. Som folk drar ut ibland, lägger något i, stänger, låter ligga olika långa tag, drar ut, tar bort något, stänger, öppnar igen samma dag, lägger i något nytt, tar bort det direkt, stänger, stänger. Så är det.”

”Har jag lagt i nåt då?”

”Nåt kanske. Du har i alla fall öppnat och sen glömt att stänga. Jag har varit öppen sen vi började prata.”

”Förlåt.” Hon log och försökte samtidigt att dölja det.

”Det kanske är bra”, sa hon och tittade på mig. ”För det är mörkt och luktar äckligt när det är stängt hela tiden.”

”Jag förstår det.”

”Gör du?”

”Jag vet inte. Kanske inte.”

”Nej. Kanske inte.”

Det uppstod en märklig tystnad.

”Kan vi inte träffas nån annanstans än här då?”

frågade jag försiktigt. ”Vi kan gå till havet.”

”Jag vet inte...”

”Eller leka med kängurur. Eller begå kollektivt självmord.”

Hon skrattade.

”Okej då. Visst. Havet. Imorgon klockan fyra vid bryggan till kallbadhuset.”

”Du kan inte tidigare?”

”Nej.”

”Jobbar du?”

”Ja, det kan man säga.” ”Säger du det då?”

”Jag vet väl fan inte vad jag säger!”

Hon höll handen för ansiktet. Sen reste hon sig snabbt upp, och sa:

”Havet imorgon då? Förlåt.”

Så gick hon utan att vända sig om.

Det är blå och röda ljus på stranden eller i mitt huvud och dom bär in henne i ambulansen. Jag får inte åka med. Då hotar jag med att dränka mig i havet, och en mycket stressad och irriterad ambulansman hjälper mig upp i bilen.

Det blåste iskallt. Hon var inte där fast klockan var över fyra. Så kom hon sakta gående mot mig. Hon stannade inte förrän hon stod tätt intill mig, så nära att jag kunde känna värmen från hennes andedräkt.

”Hej”, sa hon och kramade mig.

Hennes bröst kändes mjuka. Jag märkte att jag rodnade, och gömde ansiktet vid hennes nacke.

”Hej”, viskade jag mot den.

Hon böjde sig bakåt så att jag var tvungen att ta upp huvudet och titta på henne. Hon la handen på min kind och log lite.

”Har du varit här länge?” frågade hon. ”Du är nästan blå.”

”Nej”, ljög jag. ”Jag var också sen. Har du haft det bra på jobbet?”

”Ja, visst.”

”Vad har du gjort då?”

”Jag har knullat.”

Det gjorde fruktansvärt ont. Jag vet inte varför jag hade fått för mig att hon inte hade någon.

”Så du har pojkvän eller flickvän?”

”Inte direkt.”

”Vem har du knullat med då?”

”Olika. Tre stycken.”

”Va?”

”Fattar du verkligen inte, Sara?” sa hon långsamt medan hon la händerna för mina öron. Ljudet dämpades, men inte min känsla av obehag. ”Jag säljer mig. Nej, inte jag, en snubbe säljer mig. Jag gör ingenting. Männen köper. Jag gör ingenting.”

Orden hamnade på varandra, i stället för i rad, det

ena täcktes hela tiden av det som kom efter, och det gick inte att få något sammanhang och inte att förstå.

”Vem?”

Hon tog bort händerna.

”Va?”

”Jag vet inte. Vad sa du?”

”Jag horar.”

Det hon sa gick från axel till axel, inte via huvudet.

”Ska vi bada?” sa jag.

Hon stod helt still med slutna ögon, och sa gång på gång:

”Jag horar, jag horar, jag horar.”

Så gick det in. Det var som att någon drog en snöboll från min nacke, och utmed ryggraden.

”Det gör du inte alls”, viskade jag. ”Det är klart du inte gör.”

”Jo, det är klart jag gör.”

Jag vet inte hur det gick till, men plötsligt låg vi ner bredvid varandra, och jag fick sand i munnen fastän det bara var hon som pratade.

Det handlade om en tonårsflicka som blev kär i en 34-årig man, det handlade om en 34-årig man som flyttade ihop med en flicka, det handlade om en 34-årig mans kraschade ekonomi, det handlade om en flicka som fick hjälpa en 34-årig man, det handlade om en 34-årig man som var så snäll och betalade en

flickas utbildning med pengarna hon jobbat ihop, det handlade om ett beroende som blev tydligt, det handlade om en lägenhet som en 34-årig man bodde i med en tonårsflicka som slutat handla om någonting annat än en 34-årig mans anonyma, vidriga internettjänster.

Jag ville sluta lyssna, ville ta bort henne, ta bort att jag någonsin sett henne på kaféet.

”Vad tänker du?” frågade hon försiktigt.

Jag svarade inte, öppnade inte ögonen.

”Sara?”

Hon tog min hand. I samma stund blixtrade det till i huvudet.

”Stryp honom”, sa jag, vände på huvudet och tittade på henne.

Hon såg så liten ut.

”Hur skulle det gå till”, sa hon tonlöst.

”Tänder han på sexlekar?”

”Lägg av.”

”Gör han det?”

”Ja, kanske det.”

”Då sätter du fast honom med handbojor och stryper honom.”

Jag satte mig upp.

”Är det honom du brukar gå till vid sju? Knullar ni då?”

Hon suckade.

”Nej. Han skriver ut mejlen med adresserna till kvällens kunder.”

”När är första kunden efter det?”

”Nio.”

”Så efter att han har skrivit ut mejlen gör du ingenting på mer än en timme.”

”Nej.”

”Då så.”

”Då så vad då?”

”Då så har du ju tid att strypa honom!” skrek jag.

Hon skrattade till.

”Och det skulle inte krävas nåt annat än tid till det, menar du? Ingenting av mig eller så?”

Jag la mig ner igen och tittade upp i himlen. Hon kröp ihop bredvid mig.

”Känner nån av kunderna till vem han är?” mumlade jag.

Hon masserade sina tinningar samtidigt som hon viskade:

”Jag vet inte, Sara. Jag vet verkligen inte.”

Vi låg tysta en lång stund.

”Nej” sa hon plötsligt och tittade på mig. ”Jag tror inte dom vet. Pengarna betalas genom internet.”

”Har han daglig kontakt med någon annan?”

”Nej, han är sjukskriven.”

”Så ingen skulle upptäcka det? I alla fall inte på ett tag.”

Hon reste sig upp.

”Du, jag orkar inte med det här, jag drar nu.”

Hon började springa. Jag stod kvar och såg efter henne, sen sprang jag efter, förbi, och ställde mig i vägen för henne.

”Samtidigt som du gör det, bokar jag flyg”, sa jag andfått.

”Fattar du ingenting! Det går inte!” skrek hon.

Jag svalde.

”Jag är kär i dig”, sa jag snabbt.

Hon tittade länge på mig och rodnade.

”Är du?”

”Ja. Det är jag.”

Hon knep ihop ögonen och tittade på mig igen.

”Är du?” sa hon en gång till.

”Ja.”

”Menar du att du tror att det skulle funka?”

”Du och jag?”

”Nej.” Hon log lite. ”Att döda honom.”

”Ja. Bara för att det måste.”

”Du är galen. Jag tänker inte göra det.”

”Nej. Det är för helvete han som är galen. Hur många har han sålt dig till?”

”Sluta.”

Hon vände bort ansiktet.

”Hur många?” sa jag igen.

”Hundra kanske. Två-tre-sju-åttahundra. Jag vet

väl fan inte.”

Hon såg på mig.

”Jag tänker inte göra det”, sa hon igen.

Färgerna fungerar inte längre, och inte ljuden. Kommer jag att minnas detta? Jag får inte minnas det. Jag får inte glömma. Jag vet inte vad jag inte får. När du är med mig hinner du inte falla, du kommer aldrig hinna, aldrig. Får jag tänka så? Jag vet inte vad jag får. Jag vet inte vem jag kan fråga och inte om vad. Kan jag fråga ambulansmannen? Är det jag som har stängt henne. Får jag öppna igen.

Omdöme

”Jag tror att vi i framtiden kommer att få se mer av Moa-Lina Croalls författarskap”, skrev förläggaren Dag Hernried i sitt juryomdöme om den av hennes noveller som fick hedersomnämnande i förra årets tävling. Han fick rätt fortare än vi anade.

I ”En riktig låda” skildrar hon jagberättarens förälskelse i och förhållande med den mystiska Mira. Stilsäkert, med sinnlighet, detaljskärpa, originellt, precist bildspråk och exakt känsla för hur mycket som ska avslöjas för att läsaren ska sugas in i berättelsen får hon oss att ivrigt läsa vidare fram till avslöjandet av Miras oerhörda hemlighet. Porträttet av en utsatt flicka har en psykologisk trovärdighet som gör att berättelsen drabbar läsaren på djupet. Jag tror att vi i framtiden kommer att få se mer av Moa-Lina Croalls författarskap.

Mats Berggren, jurymedlem

Moa-Lina Croall

20 år. Har fått dikter publicerade i en antologi från förlaget Argument, och i olika tidningar. Blev nominerad till Lilla Augustpriset även år 2000 och 2001. Går andra året på Fridhem Folkhögskolas skrivarlinje. Bor i Malmö. Har planer på att vara glad i resten av mitt liv. Och spela överallt med bandet. Men om jag blir uppäten av en räv imorgon, hoppas jag att min sista tanke går till alla som är så bra och fina och omkring mig hela tiden. För att dom inte tröttnar. Och inte låter mig. Om jag inte blir uppäten av en räv imorgon, hoppas jag att mina tankar går till dom ändå.

Tove Meyer

Mörkblå som gråt

Tove Meyer

Mörkblå som gråt

– Hur mår du?

– Det är bra.

– Hur går det i skolan?

– Bra. Sonens svar var korta och tomma. Hans tröja var mörkblå, som gråten i hans inre.

– Jag vill att du ska komma till mig oftare, fortsatte fadern bekymrat.

Rynkan i pannan blev skarpare. Som en landgräns delade den av hans matta ansikte. Fadern hade blivit äldre. Håret var inte lika tjockt och glansigt som förut och ögonen saknade den där klara gnistan.

Inget svar från sonen. Han suckade, slog ner blicken och samlade sedan tillräckligt med kraft för att orka fortsätta.

– Jag har fått en ny tv, kabelutbud, sa han för att försöka fånga sonens intresse. Canal plus! Inga dumma grejer det. Jag kommer att kunna kolla på engelska ligamatcher hela helgerna! Go Arsenal! Haha!

Pappan skrattade. Ett tomt och torrt skratt. Det ekade i de tjocka väggarna och gjorde sprickorna i taket mera synliga. Han sneglade på sin son som inte rörde en min. Likgiltigheten andades i pojken.

Sonen tog en klunk av sin cola medan pappan såg ner i sitt becksvarta kaffe. Han tyckte sig se sin egen själ där nere. Långt ner i det mörka, blanka levde den. Han svalde motstridigt sista skvätten och det brände till i hans hals. Väldoftande arom fanns kvar i rummet. Den kyliga stämningen hade de själva skapat.

Jag försöker, tänkte han för sig själv, jag försöker i alla fall. Tystnaden dansade längs väggarna i rummet. En enslig, ljudlös sorgedans.

– Men vad vill du göra då? Vad kräver du av mig?! Jag vill att du ska prata med mig, det är det enda. Jag orkar inte med den här tystnaden längre. Berätta nåt, vad som helst!

Sonen mötte för första gången hans blick. De såg på varandra, de såg varandra, om så bara för en sekund.

Plötsligt föddes en vrede i pojken. Musklerna i ansiktet stramades åt och han var på väg att säga något men ångrade sig. Han ansträngde sig för att inte visa några känslor. Han pillade nervöst på sin tröjärm. Blicken flackade runt i rummet men ingenstans fann den ro. Men till slut gick det inte mer, han fylldes av något stort och hämningslöst som han inte orkade hålla inne längre.

– Varför … Varför vill du ha mig här nu!? Du kunde ju ha hört av dig tidigare! Jag … Du ... Han tappade orden, snyftade till, reste sig och gick bort mot fönstret. Kinderna var blöta. Kalla och blöta. Krukväxterna var torra. Dammiga och livlösa. Allt var dött.

Pojken kände på ett gult blad som han sedan släppte till marken. Om man trampar på blad som fallit från sin stjälk brister de.

Han stampade hårt. Om och om igen. Fadern kom emot honom och la handen på hans axel. De såg på de torra krukväxterna en stund, men tankarna var någon annanstans.

– Blommorna kommer igen till våren Alexander. Än har de inte gett upp. De kommer blomma igen. Allt kommer ordna sig. Min lille pojke… Pappan kramade sin sons axlar.

Utanför fönstret var februarilandskapet grått. Inget tydde på vår och snön hade länge legat grusblandad på marken.

Pojken vände sig om och såg på sin far. Han såg oron i pappans blick och kände för en kort stund igen sig själv i de två mörka ögonen.

– Ska vi spela poker? Som vi jämt gjorde på landet?

– Du är ju en hejare på det! Pappan försökte le. Han tog sonens hand och de satte sig vid rummets enda bord.

– Vill du ha mer att dricka?

Sonen nickade stumt. Kortleken var gammal. Sliten på båda sidor och full med fläckar från både kaffe och whisky. Minnen från sömnlösa kvällar levde vidare i korten. Faderns vänner hade ofta suttit uppe hela nätter och spelat. Det var ett sätt att umgås som inte kunde jämföras med något annat. Nu var det knappt att man såg skillnad på kungen och jokern. Så lika men ändå så olika tänkte de båda när de satt där och försökte koncentrera sig på spelet.

Pojken försökte svälja allt som gjorde ont men det gick inte. Han gick fram till sin far och de kramade varandra hårt. De kramades så länge att det kändes som om sonen skulle sluta andas om fadern släppte taget.

De satt där i varandras armar och någonting värmdes upp inuti, någonting vaknade till liv igen.

– Jag kan plantera nya blommor åt dig, sa han tyst och såg på sin pappa vars ögon fick nytt ljus.

Faderns andetag blev lätta och utanför smälte snön bort.

Dörren till rummet öppnades hastigt och en man i uniform klev in. Hans ansikte var allvarligt och han såg bestämt på de båda.

– En timme har gått, sa han sedan. Besökstiden är över för den här gången.

Mannen förde pojken med den mörkblå tröjan ut ur rummet. Fadern såg en sista gång på sin son.

– Vi ses, viskade han lugnt och svalde.

Omdöme

Vad säger man till sin pappa som sitter fängslad?

”Mörkblå som gråt” är en kort skildring som genast griper tag i sin läsare.

Tove Meyer skildrar enkelt och utan övertoner en pojkes och en fars känslor för varandra i en utsatt situation.

Ett möte uppstår.

Inger Ramqvist, jurymedlem

Tove Meyer

Det är jag som är Tove och jag är 19 år. Jag tog studenten i våras efter att ha gått sam-teater på en skola i Jakobsberg, Stockholm. Just nu befinner jag mig i Chicago och ska vara här 11 månader till och jobba som au-pair, ett välbehövlig avbrott från studierna, när jag nu kommer på vad jag vill fortsätta studera.

Har nog alltid tyckt om att skriva, började skriva dagbok när jag var sex och sen dess har det blivit några stycken. Annars skriver jag mest dikter, för att få ut hur jag känner, men försöker att skippa den där sentimentala biten. Jag har tidigare blivit publicerad i några tidningar och i en diktbok som tidningen Glöd gav ut.

Navid Modiri

Men sedan då

Navid Modiri

Men sedan då

Men sedan då
Men vattnet då
Det vattnigt vattniga
Blåfärg då
Men Karin och Mehmet
Mångfalden och barnen
Men sedan då och demokrati
Flaggan som brändes
Elden då

Men cancer då
Och elavbrott
Hur blir det med
Saddam och Worldtrade
Och 4:an och Tv
Vad händer med killarna
Och tjejerna och mammor
Och pappor och mostrar då

Men farfar då
Men vaktis då
Men tanten på Konsum
Janne vid grillen Ture på posten
Sanna på hörnet
Det eldigt eldiga
Kondomen då

Men livet och dagis och klossar då
Men lego då
Men jordgubbskräm
Men vattnet då och det vattnigt blöta
Och blåfärg och azurgrön
Nyanser då
Och solnedgång
Och skuggigt då

Men vattnet då
Och sedan då

Aztekerna jublade
Indianerna jublade
Spiken i kistan
Mattan i hallen
Alla som ville något

Men inte fick jublade

Urbefolkningen jublade
Pygmeérna jublade
Aboriginerna
Poeterna
Kasper och Jesper och Jonatan
Samuel Mellkvist Koreh och Bartat jublade
Flyttlådorna i bilen jublade
Alla försök till någonting jublade
Brudgummen jublade
Prästjäveln jublade
Alla jag alla vi alla ni alla dom alla
Som alla som några som jublade

Dom odöpta jublade
Dom villiga jublade
Teckomatorparna som vägrade flytta
Alla som dog framför ett tåg
Bjälkarna i ladan jublade
Dom som ville jublade
Som bara ville jublade
Och Kent och Yvonne
Varenda popsnöre jublade

Aztekerna jublade
Dom fick som dom ville

Människan slutade på jobbet
Han jublade hon jublade
Dom som byggde kojor dom jublade
Under höghusen jublade
Bush och Putin bara slogs
Aldrig jublade
Bara slogs aldrig jublade
Vi som tog slut bara jublade
Som bara jublade jublade
Och inte fick men som jublade
Indianer som dog
Kent körde Kräm
Försöken försökte
Cancer i magen
Till och medsols
Och jublade
Och jublade

Det skulle ju fan det skulle ju
Vi skulle ju du vi skulle ju
Du lovade
Vi sa ju det
Bekräftade
Skrev på papper
Fattade beslut och sånt

Tankekartor och liknande

Det skulle ju va dans dans dans
Blåsor vi skulle ju
Trötta vi skulle
Äta vi måste äta
Men skratta vi skulle
Sätta i halsen vi skulle
Du lova att vi skulle
Sa inte kanske
Aldrig kanske
Bara bestämde
Att vi skulle
Att vi skulle

Spara i hjärtat vi skulle
Minnas tillbaka vi skulle
Berätta för barnen vi skulle
Eller sagor vi skulle
Med lyckliga slut och sånt
Sensmoral och sånt
Slut på papper vaddå
Slut på orken vaddå
Vaddå vaddå vaddå
Vi skulle inte vaddå
Inte fråga vaddå
Sluta fråga vaddå

Vi skulle aldrig vaddå
Knappast sluta så här
Vi skulle bättre juhu
Du lovade bättre än så

Älska vi skulle
Varandra vi skulle
Varje bit in i märgen
Varje lakan på golvet
Varje plagg
Alla ljud
Älska allting vi skulle
Bara skulle vi skulle
Vi sa att vi skulle

Kärlek måste finnas
Som 'va skön du e'
'va bra du e'
'va härlig'
'va kåt'
'va trevlig du e'
Nejintetrevlig
Säg inte trevlig
Men det måste ändå
Finnas

Kärlek måste finnas
Klisterlappar på kylskåpet
Lika viktigt
Vatten innan träningen
Stretcha innan träningen
Älska innan träningen
Lika viktigt
Visst lika viktigt
Minst
Allra mest lika viktigt

Du måste finnas du måste
Som 'hej jag finns'
Hej
Nej
Som i känn på mig
Och tänk efter själv
Som i känn här
Som i ta där
Som i kläm
Nafsa
Kyss och slå

Saker man ber om
Saker man vet om
Saker man vill saker jag vill
Saker vi vill måste finnas

Måste finnas
Om inte
Brinn brinn brinn
Larm larm larm
Katastrof
Totalt

Katastrof måste inte
Brinna gör ont
Måste inte
Eld lika farligt
Måste inte

Men resten då
Det överblivna
De efterblivna
Och fortsättning
Vidare och saker då
Men resten då
Allt som fattas då
Pusselbiten det lösa
Fragmenten då

Och valfrihet
Välja själva då

Välja själva låta vara
Och kanske snickra då
Men förresten då
För vilka resten
För alla andra då
Vilka andra
Alla andra då
Doktorer
Och kräkare
Och tanterna då
Och gubbarna
Dödarna
Hatarna
Slutarna
Vetarna

Resten då
Sedan då
Men skärp dig då
Fostren ynglen
Degen och knoppen
Längtan och viljan
Och viljan då
Hypotesen och tanken
Och målet
Och målet
Revolutionen då

Resten då
Förresten då
Innanföret

Bästfördigdatum
Bäst för dig
För mig
För oss
Att du skyndar

Bästförossdatum
För trevnadens skull
För gemenskapen för myset
För hemmakvällarna
För popcorn
För Tv
För älskling jag är hemma
För barnen
För den döde pappan
För må han vila i frid
För trevnaden
För ljusen i fönstret

Bästfördigdatum
För din egen skull

För skammen
För tystnaden
För engångsliggen
För friheten
För pengarna
För statistiken
För blanketterna
För enkelheten
För vårdnadstvist

Bästförmigdatum
Bäst för oss alla
Bäst för dig att du
Packar fort och kompakt
Bäst för dig
Bäst för väskan
För underkläder
För resan
För komforten
För trevnaden

Bästfördigdatum
Att du inte går
faktiskt
Springer ut

>

jag sa
och du sa

varmt
kallt

jag sa
och du sa

sova ytterst min kära
jag ska inte jag vill
måste finnas plats för

gör som du vill min blomma
jag ska inte vara i vägen
plats måste ju finnas

sa jag
sa du

tankeverksamhet
finurligt

sa vi
sa vi

skrattade åt korviga täcken
skrynkliga kuddar som såg
hur huvudet landade

sa vi

varmt och kallt vi gör det bra
tillsammans om det bara inte
hade varit så extremt

sa vi

det fungerar inte jovisst
nehej inte alls vi måste tänka
på varsin refräng en egen låt
nynna på min kära du kära vi kära

sa jag
sa jag

och du
sa kallt

kanske slipper jag
alltså AIDS
deklaration
och sånt

och så vidare

kanske slipper jag
om jag håller mig i skinnet
håller mig tyst
TYST
håller mig tyst
Kanske om jag pratar
Med små bokstäver
Kanske lägger man inte märke
Kanske lägger man inte märke
Kanske lägger man inte märke

Kanske om jag struntar i upprepningar
Kanske om jag inte säger någonting alls
Kanske om telepati vore ett alternativ
Kanske då kanske då

Kanske slipper jag
Alltså snack bakom ryggen
Omöjliga blanketter
Svåra poeter
Styva ministrar

Kanske om jag slutade skriva
Äta sova mata älska hyscha
Kanske raderas då mitt namn

Kanske glömmer man att jag finns
Kanske tror skatteverket att

Kanske om jag håller i mig
Köper blixtlås och knappar
Sytråd och tejp
Kanske om jag bara
Slutade

Här

Nu

Men slutet då
Efterord och tack
Men dom glömda namnen
Runorna och breven
Anslagstavlan
Men anslagstavlan
Annonserna med hopp
Mammorna med kvällsjobb
Barnvagnar med dynor
Men dynorna då

Men efterskalv
Men saker man ser
Men saker jag slapp
Men allt annat då
Den sista cigaretten
Klassfrågor då
Rebellåldern
Och palestinasjal
Palestinasjal
Men allt annat då
Det vi glömde då
Glömde vara då

Men drömmen då
Men utanföret
Men pricken över i:et
Men strecket i debatten
Skägget i brevlådan
Allt som fastnade då
Allt som hamnade
Utanför
Utanföret då
Och slutet då
Och efterskalv

Men jag då
Men jag

Mitt hjärta och smärta då
Och dom som kommer sen
Och efterskalv då
Men efterskalv
Efterskalv då

Omdöme

Orden i Navid Modiris dikt är svåra att stå emot. Texten sköljer över läsaren med svängiga upprepningar och fyndiga ordlekar, borrar som en raplåt in i medvetandet. Här finns påstridig mångfald i en gungande rytm. Det privata och lokala ställs mot det globala. Bland fragmenten av stämningar och tankar anar man en helhet. Kanske det som är livet och hur svårt det kan vara att leva det? Jag tycker om den här dikten, den kan och bör läsas många gånger.

Nina Östlund, jurymedlem

Navid Modiri

det är inte farligt att vara vacker i språket. fler borde det. ironi och bitterhet. jag har aldrig bränt mig på en eldsjäl bara på kalla människor.

skrivit har jag gjort sedan barnsben och lär göra det länge än. men den viktigaste ingrediensen är varken miljöbeskrivningen eller metaforen utan känslan. den underliggande tonen av att texten betyder någonting för författaren. jag heter navid modiri, är 19 år och får jag ska jag rädda världen.

Annelis Johansson

Fågelungar

Annelis Johansson

Fågelungar

Vita tulpaner såklart. Vita väggar, vita möbler, vit flygel. Vit flygel som ingen spelar på. Naturligtvis är tulpanerna vita. Vilken uppståndelse om hon kom hem med blandfärgade från hinken vid kassan på Konsum. Alzheimers i så fall. Minst.

Det bor en konstnär i oss alla. Var det inte så som bildläraren hade sagt. En principfast konstnär i så fall. Bang Olufsen på väggen spelar en stillsam vals av Strauss, och kreativiteten flödar likt en förtorkad dypöl i Sahara. Eftermiddag.

– Välkommen hem mitt hjärta.

Mamma lyfter blicken högst flyktigt från tidningen. Elle Interiör. Ny inspiration varje vecka. Väggarna är fortfarande vita.

– Pappa var hemma på lunchen idag. Han har köpt en ny parfym till dig. Gaultiers nya. Den dyraste som finns faktiskt. Kul va?

Mamma har fortfarande inte lyft blicken från tid-

ningen. Sandra fokuserar henne, svarar inte, backar några steg, glider utmed väggen, är sin egen skugga, springer genom hallen, skriker:

– Tack.

Omklädningsrummet efter gympan. Det sprayas och skummas och sminkas.

Läppglans plockas fram. Minutiös målning. Mer och mer. Som att vattna när det regnar.

Sandra plockar också fram sin. Det står Christian Dior på hennes. Det andra vet inte vad det betyder, men om Sandras läppglans heter så, så är den dyr och exklusiv, det vet de. De är bara sju stycken kvar nu, egentligen är de femton, men några har redan gått därifrån. De som hellre vill hoppa hopprep på rasten än sminka sig. Och så är de rädda för tjejerna i nian också. Det är lite därför de skyndar sig. Tjejerna i nian som pratar och skrattar jättehögt i omklädningsrummet. Som inte bryr sig om de kommer för sent och som röker ibland nere vid busshållplatsen. De är jättehäftiga. Och läskiga.

Sandra är inte ett dugg rädd. Men de andra är det, det vet hon, och därför utnyttjar hon situationen och travar rakt fram emot den enda spegeln som finns, förutom den på toaletten.

Hon tränger sig förbi de stora tjejerna som håller på att sätta upp håret, och viker inte en tum med blicken

från sin egen spegelbild. Hon är söt. Allvarlig, men söt. Hon tar upp sin nya Gaultierparfym som hon fått som en ursäkt av sin pappa därför att han inte har tid att vara pappa och sprutar professionellt bara lite grann bakom örat. Det är amatörer som dränker sig i dofter.

– Vad är det där för något? undrar de andra tjejerna fulla av beundran.

– Jean Paul Gaultier, svarar hon, iskallt.

Nu säger ingen något mer. Jean Paul Gaultier. Det är vad som gäller.

Tystnaden blir intensiv. För intensiv. Sandra ser tjejernas blickar i spegeln. Till och med niorna tystnar. Det bränner i ryggen på henne. Svartsjuka ögon. Det bästa som finns. Mitt i den glödheta smärtan som hon utgör kärnan av njuter hon i fulla drag. Med ens blir hon större än de andra. De krymper och krymper och krymper. Snart syns de inte. Men hon själv, hon växer som en ande i en flaska där någon dragit ur korken. Blir magisk.

Stor.

Farlig. Hon är en drottning. En drottning av is.

Men det bränner. Ack vad det bränner. Blickarna roterar i henne och varnar, varnar.

Denna gången med, och kanske nästa, men sen bryr vi oss inte längre. Då kan du stå där. Då är du försvunnen. Ta dig i akt. Gnistra inte för mycket du drottning av is.

Det bländar våra ögon, och vi måste brinna allt mer. Ta dig i akt, så du inte smälter och rinner bort.

Gungan lyfter Malin högt upp mot himlen. För varje ny ansats kommer hon lite högre, och snart ser hon ut över hela skolgården. Högstadieeleverna som är så stora annars ser pyttesmå ut här uppifrån där de går nedanför backen. Ett långt betryggande avstånd och en stor tät häck skiljer dem från henne. I vanliga fall är nog flera av dem nära två meter långa, men just nu skulle hon kunna hålla dem mellan tummen och pekfingret. Som små, små minimyror. Eller är det hon själv som har blivit större. Jätten Malin. Fast så brukar det inte vara. I sagorna blir man alltid mindre. Som Teskedsgumman. Och Tummelisa. Fast hon föddes ju liten. Precis som Malin.

Gungan står mitt på skolgården. Som en tron pryder den asfalten och breder majestätiskt ut sig likt en spindel i sitt nät. Rakt i mitten. Malin vill inte vara i mitten. Hon hade önskat att gungan skulle ha stått lite vid sidan om. Men det gör den inte, och därför måste hon gå rakt in i drakhagen var gång hon vill gunga. Det är likadant varje dag. Hon står vid kapprumsdörren.

Sist ut. Den tunna blå jackan uppdragen i halsen och det spröda ljusa håret stramt åtdraget i en hästsvans. Händerna har hon gömt i jackärmarna och

hon drar ideligen i tyget för att få det ännu mer uttänjt och långt. Det lyckas inte. Bomullen är stark. Hon står så, just så, och tittar en stund innan hon trevande tar några steg ut på gårdsplanen. Fem steg, nu är det för sent att vända. De andra barnen leker redan. Leker eller sminkar sig på toaletten.

Malin vill leka. Hon vill gunga. Som en fågel. Alla tror att fåglar flyger, men det gör de inte.

Det vet Malin. De gungar. Det är när man gungar man blir fri som en fågel. Friiiiiii som en fågel. Hon är framme nu. Står på tå för att nå gummiringen man sitter i. Ingen annan tolvåring behöver stå på tå för att nå den. Bara Tummelisa-Malin. Hon kniper tag om metallkedjan och sticker ner tårna i sanden för att kunna ta fart. Det rör sig inte mycket. Då börjar hon jobba med magen och sträcker sig bakåt samtidigt som hon spänner hela kroppen. Fötterna och benen och gungtronen börjar flyga och vill hela tiden uppåt, uppåt. Hej alla fåglar.

Nu kommer jag.

Myrmänniskorna springer och stretar och jagar och springer, och Malin flyger. Högt upp.

Dzenan är bäst på att gå av dem allihopa. Han vet precis när han skall knycka till med axeln för att det skall bli sådär supercoolt. Knycket måste komma precis rätt, annars förstör det allting. Absolut inte för

ofta. Det är det vanligaste felet som de andra killarna gör. De knycker hela tiden. Utan att fatta hur mycket de sabbar knycker de och gör sig till så nästan hela axeln går ur led. Wannabee-pack är vad de är. Men de får väl duga så länge.

De har vräkt sig på den sönderristade träsoffan länge nu, och snackat hip-hop, brudar och fucking-lärare. Dzenan har knappt sagt något alls. Bara hummat lite instämmande då och då. Det är bäst så. Bäst att hålla dem kort. Han är yngst, så det vore farligt att sticka upp för mycket. De stora kan vara andra saker än snälla ibland.

Det ringer in. Han borde gå. Men han väntar lite, drar på det, låter det ringa några gånger till, låter det tystna, låter lektionen börja. Sedan säger han:

– Måste gå fan.

Han reser sig tungt. Drar ner mössan långt över öronen och andas in. Nu. Nu kommer stunden han väntat på hela rasten. Stunden då han får visa vad han går för.

Vem som minsann kan. Vem som minsann har hip-hop i blodet. Det är nu. Nu som han triumferar. Visar att snack inte räcker. Man måste kunna gå. Det är det som är coolt. Det som gör de andra killarna gröna av avund. Som ser till att de övar framför spegeln varje kväll. Det är nu som han regerar. Lillen i sexan. Dzenan går. Låter dem äta sig med blicken.

Känna varje smak. Han kan minsann. Lill-Dzenan. Han som bara får hänga med de stora därför att ingen annan kan gå lika jävla coolt som han.

Det ligger apelsingladgula lappar på bänkarna när de kommer in i klassrummet. Glada A4- blad med tjock tuschtext som mitt emellan röda ballonger och gröna serpentiner inbjuder till Matildas födelsedagsparty. När? Fredag kl.19-23. Var? Klassrummet. Hur? Med glatt humör.

Alla får komma. Matildas mamma är diplomatisk

Sandra viker omsorgsfullt ihop sin inbjudan och anstränger sig kopiöst för att verka oberörd. Många andra ser förväntansfulla ut. Det ryktas om att det skall komma killar från en annan skola. Det vore inte konstigt i så fall, för Matilda brukar spela fotboll med barn i andra änden av stan. Själv svarar hon tvetydigt på de andras frågor. Kanske kommer det några, kanske inte. Tjejerna surrar och fnissar finurligt i håret på varandra. Vad skall de ha på sig? Vad skall Sandra ha på sig? Vet hon det? Sandra svarar inte. Hon har nog att välja på. Kanske handlar hon något nytt. Hon längtar redan. Men hon säger inget. Hon skrattar inte. Strålar inte. Viskar inte grattis till Matilda som fyller år idag. Biter inte på naglarna. Låter inte sockerdrickan i fötterna göra sig gällande. Ler inte ens. Aldrig att hon skulle vika en tum från sitt stenansikte.

När, någonsin, har pappa sett så glad ut som idag? Dzenan minns inte. Av en ren slump hade han råkat nämna att han var bjuden på födelsedagsfest till en klasskompis, och plötsligt sken pappa upp som om han vunnit en miljon. I tre dagar hade han legat på soffan och stirrat i taket och knappt ens svarat på tilltal. En macka och sju oliver var hans enda kostintag, och nu var han mer blek och genomskinlig än ett nikotinförgiftat spöke. Det var senaste nobben från arbetsförmedlingen som givit sina giftiga förlamande biverkningar. Apati kallades det visst för, och var en elakartad sjukdom som inget penicillin bet på. Dzenan började bli van vid pappas kroniska stirr-i-taket-tillstånd. Men nu var det som om dessa dagar överhuvudtaget inte existerat.

– Du måste ha slips, sade pappa och började rota i sin garderob för att slutligen få fram en blårandig sladdrig sak som pappa påstod vara äkta siden.

Hursomhelst var den obotligt ful och Dzenan tänkte för allt i världen inte ha den på sig. För skulle någon få se honom i den där gubbsnaran skulle han bli så utskrattad att han aldrig skulle få bli hip-hop-kungen igen. Han skulle aldrig få sitta med på bänken och pola med de stora och han skulle aldrig, aldrig få ett behärskat yo man till svar om han hälsade på någon. Han skulle med andra ord bli totalt ensam. Men när han såg in i de ögon han hade framför sig,

när han såg de ljus som lyste där och som han, Dzenan, kunde släcka ut på bara en sekund genom att säga nej så skar de till inuti honom. Var det värt att släcka ljus? Utan ljus kan man inte se något, och det är knappast bra för en som är mörkrädd. Dzenan är mörkrädd.

– Får jag se på slipsen, säger han.

Kanelbullar och mjölk. Malin hoppar ur gympaskorna och springer rakt in i mammas rödrutiga famn. Hon kramar henne så mycket hon orkar. Mamma kramar tillbaka och skrattar när hon upptäcker att hon har mjöl i håret. Hon borstar av sig och fäster upp håret med en gummisnodd och säger att nu blir det nybakta bullar. Malin känner hur det värmer kring hjärtat. Åh vad hon älskar sin mamma. Mamma som är så ung och söt. Smal är hon, och brunbränd. Och ganska mycket rufsig. Men det gör ingenting. Det är världens bästa eftermiddag. Om inte, den där lappen.

Apelsingult syns. Och Malin har glömt att stänga sin ryggsäck ordentligt. Apelsingult som hon tänkt gömma och glömma och helst slänga. Hon vill inte gå på någon dum fest. Hon vill vara hemma hos mamma. Men mamma gillar apelsingult, och hon gillar födelsedagsfester. Dumma Matilda. Varför skulle hon fylla år just nu för?

Knäppunge. Nu måste Malin ta på sig finkläder

och strumpbyxor. Hon som avskyr strumpbyxor. De går bara sönder så fort man rör sig i dem. Och så kan man inte gunga heller.

Fast de får man väl ändå inte göra på partyn. Malin vet inte. Hon har aldrig varit på party innan. Hon brukar inte bli bjuden. Fast det gör inget. Hon vill ändå inte gå dit. Då måste man dansa. Och kanske leka ryska posten och sådant. Det vill Malin verkligen inte göra. Plötsligt känns det som om hon skall börja gråta. Glädjen hon kände förut är precis som bortblåst. Har hon inte lite ont i magen? Jo, det har hon nog. Och febrig känner hon sig också. Jättefebrig.

Det kanske är influensa. Då måste man nog ligga till sängs i en vecka. Eller i alla fall över helgen. Till lördag någonting. Gå på något party är det i alla fall inte tal om för då kanske hon åker in på sjukhus och nästan dör. Nej ligga till sängs blir nog det bästa.

Och äta kanelbullar.

Och krama gosedjuren och vara liten. Och kanske kan hon gå upp och gunga då och då om hon känner sig lite bättre. Framåt lördag eller så.

Morgon. Ingen väcker honom igen. Han är hungrig, men det finns ingen mat i kylen. Bara lite oliver och en burk marmelad. Han får äta den med sked. Han sitter i köket. Det är tyst. En fluga ligger död i en

sprängfylld askkopp. Den har nog dränkt sig, eller fått lungcancer. Det är så tyst. Otäckt tyst. Marmeladen är snart slut. Klockan är tio i åtta.

Åtta börjar de. Han kommer att komma för sent i dag också. Så det ingen mening att skynda sig.

Fem eller tjugo minuter för sent, det är skit samma vilket. Man är lika usel ändå. Usla människor kommer för sent. Pappa sover. På soffan. Men han pratade i alla fall igår. En stund.

Nu är han tyst.

–Jag går nu, viskar Dzenan.

Pappa svarar inte.

– Hejdå, säger Dzenan lite högre.

Det är tyst.

– Vi ses sedan.

Klockan tickar. Jävla pappajävel.

Det är första rasten. Etta. Tvåa. Trea. De hoppar hopprep. Fyran och femman får sno. Dzenan sitter på en bänk vid sidan av. Ingen har lagt märke till honom idag. Inte ens när han kom för sent, för de hade en vikarie som inte kunde namnen och som dessutom var på personalrummet och kopierade just då. Han kunde smita in utan att få något skäll alls. Den enda som skällde var svarta monstret i hjärtat. Du är usel Dzenan som inte kan passa tiden, sa svarta monstret. Usel och värdelös. Usla människor kommer aldrig till

himlen, har du tänkt på det. Dumma, värdelösa barn, det kommer aldrig att bli något av dig. Inte ens din pappa kan du ta hand om. Din stackars ensamma pappa som tog dig med till Sverige och ligger sjuk och ledsen utan något jobb. Honom struntar du i, ditt elaka lilla barn. Allt är ditt fel. Hör du det, ditt fel.

Dzenan håller för öronen. Svarta monstret verkar vilja kväva honom med beskyllningar.

För det är väl beskyllningar? Inte kan det vara hans fel att pappa inte får något jobb? Han är ju bara Lill-Dzenan. Han kan inte hjälpa vad de stora har för sig. Svarta monstrets röst ekar.

Dzenan kastar sten på hopprepsbågen för att störa. Ditt fel. Ditt fel. Han missar. Ingen ser honom. Han kastar igen. Ditt fel. Missar. Han kastar en hel näve grus på dem som snor. Ditt fel.

– Sluta Dzenan, annars säger vi till fröken.

Han har träffat. De har sett honom.

– Vem fan bryr sig? svarar han tacksamt.

Hon längtar. Längtar, längtar, längtar. Vet egentligen inte vart. Men någonstans. Hon går hem från skolan. Hon såg dem hoppa hopprep idag på rasten. Hon hade velat vara med. Men det går ju inte. Det skulle bli jättekonstigt och fel. Och så är det svårt att hoppa med höga klackar. Hon skulle i och för sig kunna ta av sig dem och hoppa barfota, men då hade det blivit

ännu mer konstigt och fel. Inte för att hon skulle skämmas direkt, egentligen bryr hon sig inte så mycket om vad de andra tycker. Men det skulle bli besvärligt, det skulle det. Hon skulle behöva förklara varför hon hellre ville hoppa hopprep istället för att vara med sina kompisar, och eftersom hon inte har någon bra förklaring så skulle det antagligen verka högst märkligt. Och kanske skulle de stöta ut henne lite efter det, och även om inte det skulle göra så mycket så skulle det ändå vara sorgligt att vara ensam. Och det skulle nog kännas förargligt också. Inte förargligt att mista kompisgänget, utan det att andra skulle se att hon var ensam.

Ensam är detsamma som ingen. Och ingen vill hon inte vara. Nej hon vill nog inte hoppa hopprep förresten. Man blir så varm och svettig och då krusar sig håret i pannan så där fult och babylockigt.

Hon har kommit fram till gamla kyrkogården nu. Det är här hon skall svänga höger för att komma hem. Men idag svänger hon inte höger utan tar till vänster i stället. Man kan gå den vägen också nämligen, men den tar längre tid. Och idag vill hon att det skall ta längre tid. Hon vill slippa vita tulpaner en stund.

Höstlöven har börjat falla och i parken framför kyrkogårdens murar skimrar det i guld av den forna grönskans sista dödsbalett. Stilla lägger de sig för att

invänta den eviga vilan, och så småningom bli till stoft som sprider sig för vinden. Sandra känner sig som en närmast sörjande till höstlöven, det är hon ensam som ser dem. Hon borde hedra deras minne. Borde låta dem få begravas och kommas ihåg precis som alla andra får. Hon tar prövande några steg i riktning mot kyrkogårdens tunga järngrindar, öppnar dem försiktigt, glider in utan att höras och blir med ens ett med tystnaden. Märkligt vad mycket muren isolerar ljuden från gatan därutanför. Hon vandrar sporadiskt omkring och läser på gravstenarna. De är gamla de som ligger där. Inte konstigt att ingen människa besöker stället längre. Det vildvuxna gräset förtäljer om en svunnen tid, och äppelträden fäller sin frukt utan att den kommer någon till nytta. Sandra plockar upp ett äpple från marken och biter försiktigt i det mjuka skalet. Det smakar lite annorlunda än de äpplen man köper i affären. Mer levande, lite surare och vildare.

Tänk om det är ett förgiftat äpple. Hon kände nog hur det kallade på henne.

I så fall så kommer hon snart att falla ner medvetslös, och inte vakna igen förrän en prins kommer för att finna henne på sin vita häst och ta med henne till sitt slott i fjärran land. Där blir hon drottning. Hon biter på äpplet igen och blundar för att förbereda sig på fallet. Det susar till, och snart kommer det att

svartna. Snart får hon sova i kanske hundra år utan att åldras en dag.

Om nu prinsen kommer. Men tänk om han rider fel, eller om han inte bryr sig om att komma.

Då kanske någon hittar henne och hon blir levande begravd under en sten på gamla kyrkogården. Kanske blir det en familjegrav där det finns plats för mammas och pappas kistor också. En sådan där stor kuslig grav med svart järnstaket omkring. Mamma kommer nog inte nöja sig med mindre. Hon kommer säkert beställa vita tulpaner med blomsterbudet varje helg, och dessutom kräva att få bästa gravplatsen med insynsskydd från vägen.

Kanske kommer de strö små välslipade ädelstenar runt den vita marmorvasen, och kanske kommer gravstenen att få en inbyggd stereo som spelar Strauss på repeat. Undrar om pappa kommer att vara hemma när de är döda. Eller tänker han vara bortrest som vanligt? Går det att vara bortrest från döden? I annat fall kanske de skulle kunna få riktigt trevligt. Bara ligga där i den groende myllan och vara nära varandra. Och rätt som det är kanske Gud kommer och gör dem till änglar. Om Gud hinner vill säga. Men han kanske är upptagen, så många som han har att tänka på. Varför skulle han bry sig om dem? Varför skulle han bry sig om en familj som inte är en riktig familj? Riktiga familjer tänker mer på varandra än på vita tul-

paner. Riktiga föräldrar föder barn och inte drottningar av is. Förresten skulle pappa se löjlig ut i vingar.

Sandra öppnar ögonen och kisar mot himlen. Där finns bara grå moln. Inga änglar, ingen Gud. Vad fjantiga tankar hon tänkte nyss. Så himla barnslig var det längesedan hon var.

Hon ryser till. Äpplet i handen skrämmer henne. Hon kastar bort det och går med snabba steg ut genom grinden. Hon stänger den hårt efter sig och vill aldrig någonsin öppna den igen.

Nu är det dags. Ingen återvändo. Malin har prövat det mesta. Magknip, huvudvärk, tandvärk.

Visst gjorde det lite ont, men när hon såg hur besviken mamma blev ångrade hon sig och sade att nog skulle hon klara att gå dit i alla fall. En liten stund åtminstone. Så nu står hon i nystruken kjol, uppsatt hår, och Matildas paket i en glittrig presentpåse. Mamma ler hela tiden och säger att om magknipen skulle komma det allra minsta igen så lovar hon att hämta Malin bums.

Malin nickar allvarligt och ser in i mammas ögon som blinkar finurligt och skrattar roat.

Malin vet att mamma har förstått att hon ljuger. Det går aldrig att ljuga för en mamma. Men det spelar ingen roll. Hon blir inte arg. Malins mamma är bäst i världen, även om hon råkar gilla apelsingult.

Tänk om hans polare på högstadiet hade sett honom nu. De hade skrattat ihjäl sig. Hip-hopkungen har slips! Vem kunde tro det? Han ser fånig ut. Som en dyblöt tax.

Aldrig hade han trott att han skulle gå med på detta. Men plötsligt bara förvandlades han till en larvig tax, och utan minsta dressyrkurs blev han beskedlig och from för minsta vink. I besinningslös jakt på bekräftelse travar taxen runt och gör vad som krävs. Nu krävs slips. För detta lilla leendes skull. Denna minut. Denna sekund. I rusets ögonblick. Stjärnor tänds. Eldar brinner. Ljuset strålar. Kärleken finns. Ömheten finns. Som ett enda ljus i avgrundens mörker lyser den allt den kan för att aldrig behöva slockna. Som den minsta knopp om våren kurrar den om att snart, snart blir jag en blomma. Vänta bara, lite till.

Pappa har rest sig ur soffan.

Han står upp.

För första gången på fyra dagar har han rest sig upp ur soffan.

Och han ler.

Det går inte att panga igen dörren i den vita tegelvillan. Porten är klädd med en gummilist, och därför låter dörren aldrig när man går in genom den. Och om den skulle börja gnissla i fogarna beställs genast hjälp för att smörja gångjärnen. Ljudlöst kommer

man in, och ljudlöst försvinner man därifrån.

Mamma talar i telefon. Hon talar på franska med en väninna från Paris. Mamma vill bo i Paris. Sandra vill inte störa. Hon målar naglarna en andra gång med pärlemorglans. Om hon vrider fingrarna i ljuset skimrar det. Och hon vrider och vrider och vrider.

Och det skimrar.

Mamma talar i telefon.

Hon har en skrikgrön klänning i sin garderob. Den är ful, och den är begagnad. Hon fick den en gång i present av sina kompisar. På skoj. Mamma tyckte att hon skulle slänga den, hon tyckte att det var ett tramsig skämt. Man driver inte med folks tycke och smak, det är högst obegåvat, sade hon. Sandra slängde inte klänningen. Hon hängde den i garderoben, och dolde den bakom Gucci och Prada. Mamma talar i telefon. Håret är alltid värst. Utsläppt eller uppsatt? Hon blir alltid osäker. Ute bland folk bekymrar hon sig inte. Hon vet att hon är vackrast, snyggast, sötast. Hon är drottning. Men hemma är det annorlunda. I väggarna, i spegeln, i taket, överallt viskar det ljud. Det är så tyst. Rösterna viskar ljudlöst. Det är banala saker. Utsläppt eller uppsatt. Vilket gör sig nöjt? Vilket duger? Vilket når fram i dimman? Håret spelar roll. Banala roller i sollängtans teater. Mamma talar i telefon.

Sen kommer sminket. Det kan hon. Handen rub-

bar sig inte en millimeter mer än den skall. Hon är en iskall konstnär. Isskulptör. Mamma talar i telefon.

En förnimmelse av skrikgrönt blixtrar till innanför ögonlocken. En längtan.

Skrika grönt. Vad är grönt? Träden, bladen, gräset, blommorna, herr Gåman i trafikljuset. Ett två tre.

Gå. Livet är grönt. Men bara en stund. Snart vissnar det. Snart syns herr Gåman inte mer. Hon tar på sig en kritstrecksrandig beige kjol, och kväver stumma gröna skrik i väggen. Mamma talar i telefon.

Popcorndoften gör sig popprigt gällande, och på klassrumsgolvet trängs söndersmulade majskorn, halva serpentinremsor, presentpapper och många varma glada barnsben. I högtalarna strömmar musiken; och någonstans ovanpå ljudvågorna, som en stormgalen mås, ropar Matildas mamma med gäll stämma att det nu är dags för födelsedagstårta. Det blir fart på fötterna och ingen sitter stilla. Utom en. I hörnet av rummet sitter Sandra. Med ena benet över det andra, blicken i fjärran, armarna i kors över bröstet, och utan närvaro. Där sitter Sandra. Det kom inga killar från en annan skola. Det kom två små kusiner på 5 och 8 år. Det blev ingen gnistrande kväll där hon fick stråla. Det blev ett hejdundrande barnkalas. Det blev varm korv och ketchup. Det blev godisregn och hela havet stormar. Det blev schlagermusik och

bubblande förtjusning över de med röd papp klädda lamporna. Och det frågas chans. Hur i sin enfald kunde hon tro något annat? Hon försöker gömma sig i sitt magkorta tublinne. Hon försöker dölja sina sotiga ögonlock, och sina skimrande naglar. Hon försöker trycka ner stilettklackarna i marken, och hon blundar för att slippa se. En liten stund tänker på hur det varit om hon kom i sin skrikgröna klänning. Hur hon sjöng med i schlagersången och hur hon fångade skumsvampar i godisregnet. Hur hon kastade ballonger och hur hon med glädje hittade ett kärleksbrev i pennfacket i sin bänk. Det var längesedan nu. Det var längesedan hon var i centrum. Vem orkade bry sig mer om det som de inte förstod sig på? Vem förstod sig på Sandra? Men visst fick hon respekt. Och visst tystnade de i andlös förväntan då hon sade något. Men bakom ryggen, där var det längesedan hon var drottning. Och hon klandrar dem inte. Själv har hon slängt kronan och glömt sagan. Röster viskar i tomheten.

Sagan var en lögn. En dikt hon inte vill minnas. Sandslottet översköljs av en havsvåg, och plastspaden och plasthinken syns inte mer. Det gick för fort.

Stilla glider hon ner från bänken och går fram till Matildas mamma, tackar, niger, skyller på huvudvärken, får ömhet, förståelse, en liten godispåse att ta med hem. Hon tar sin jacka, öppnar ytterdörren för-

siktigt, stänger den försiktigt, och springer.

Ser sig inte om. Bara springer.

Först när hon kommer till gatukiosken stannar hon. Någon visslar efter henne. Det är Gabbe i nian. Han har moped. Hon blundar. Bakom ögonlocken är det mörkt. Hon vill till ljuset. Hon vill ut ur dimman. Utan ett ord sätter hon sig bakom Gabbe och håller hårt om hans midja. Han sparkar igång, och snart försvinner mopeden i ett moln av avgaser. Kvällen sänker sig. Han är kung, hon en drottning utan krona. Vinden blåser tårarna osynliga.

Aldrig kunde väl Malin tro att hon skulle få så här roligt. De har dansat och ätit godis och lekt med Matildas små kusiner. Hon har totalt glömt bort att hon hade magknip förut, och helt uppriktigt vill hon inte gå hem när mamma hämtar henne klockan tio. Hon är jätteglad. Och mamma är också lycklig. I ett litet fnitterrus hoppar de in i bilen och mamma vrider på radion på högsta volym. Hela vägen hem skrattar de, och när de svänger in i kvarteret är de så fnissiga att mamma håller på att krocka med en moped som vrålar fram i mörkret. Hon tvärbromsar och väjer undan, men mopeden är redan förbi då de smått chockade vänder sig om för att se vad det var. Och för ett litet ögonblick tycker sig Malin känna igen någon på mopeden. Ett ljuslockigt hår virvlar till

bakom hörnet, och som ett korn av aning tycker sig Malin skönja ett spår av sorg i de dunkelgröna ögonen. Kanske tog hon miste. Kanske var det fel person. Hon borde inte bry sig. Hon känner inte de ögonen. De har aldrig talat till henne.

Så varför skulle hon bry sig? Hon vet inte. Men hon gör det. Av hela sitt hjärta önskar hon så innerligt att det bara var nattens mörker som speglade sig i de dunkelgröna ögonen.

Dzenan sparkar en sten framför sig på asfalten. Den rullar hit och dit och hoppar nästan ner i gatubrunnen. Men skickligt fångar han upp den och fortsätter sparka. Hela vägen hem. Han måste sparka. Han känner sig ledsen, och lite glad. Han kom aldrig till festen. På vägen dit mötte han killarna på högstadiet, och plötsligt vågade han inte säga att han inte ville vara med dem. Det är därför han är ledsen. Han ville gått till Matilda. Han ville gjort det för pappas skull. Men i stället ljög han och sade att hans pappa tvingat honom och att han skulle åka på stryk om han inte hade slips på sig på kalaset. De andra skrattade. Dzenan sade att han gav fan åt alltihop. Åt helvete var det. Sedan vräkte han sig på bänken och rökte gula Blend. Nu skäms han. Och ångrar sig. Svarta monstret griper om hans hjärta. Han längtar hem. Nu går han hem. Det är därför han är glad.

Han smyger in i lägenheten och stänger dörren tyst. Han vill inte väcka pappa. Han tar av sig slipsen och stryker med handen över det lena sidenet. Egentligen är den ganska fin.

Nästan vacker. Det hörs små snarkningar från sovrummet. Det är pappa. Han sover i sin säng.

Det är första gången på länge. Dzenan smyger dit på tå, och sätter sig på huk bredvid sängen.

Pappa sover. Månen lyser på honom genom fönstret. Dzenan böjer sig ned och kramar hans hand. Den är stark och trygg. Precis som en pappas hand skall vara. Han lägger slipsen bredvid pappas klocka på nattygsbordet.

En moped ljuder i natten.
En flicka sover under vita lakan.
En pojke tittar på månen.

Jorden snurrar.
Gryningen rodnar i sitt blå ansikte.

Omdöme

Ett tema med variationer. Sandra, Malin och Dzenan är tre "fågelungar" på väg att lämna boet. De vacklar alla på gränsen till tonåren men tar sig an den nya tiden på olika sätt. Alla sneglar på alla, och ingen vet egentligen hur man förväntas bete sig. Det är slut på det barnsliga livet med lek och öppet visade känslor – nu stundar tonåren med fasader, intriger och allvar.

Malin vill gärna fortsätta att vara barn, medan Sandra och Dzenan har bråttom att hinna ikapp kompisarna i nian. Annelis Johansson ger oss en inblick i tre individers liv. Hon visar på skillnaderna dem emellan, men också på det som ungdomarna har gemensamt – osäkerheten. Hon har ett personligt språk som flyter fint, och här och var dyker små klokheter upp som säger sanningar om den prövande tiden mellan tretton och nitton.

Suzanne Öhman-Sundén, jurymedlem

Annelis Johansson

Annelis Johansson heter jag, är 19 år och bor i Ljungby i Småland. Tog studenten från samhällsprogrammet i våras, och befinner mig nu på en hållplats i livet där jag inte vet vilket som är mitt nästa tåg. Eller som det en gång hette: Vad skall jag bli, när jag blir stor? Hoppas i alla fall på att få skriva, och arbeta kraetivt. Kultur och teater lockar, men jag har ingen aning om i vilken form. Så medan jag går här och väntar ströjobbar jag lite, sjunger i kör och tränar dans. Har åtminstone lärt mig att inget är att ta för givet, och den som aldrig går vilse får inte se så mycket.

Hoppas att det kommer ett gammalt ånglok snart, och inget X2000. Jag tycker bäst om att skynda långsamt.

Jessica Svefors

Allting har sin tid

Jessica Svefors

Allting har sin tid

Jag hatar dig. Du finns inte men jag hatar dig. Varför finns du inte? Varför började du att inte finnas? Jag hatar dig. Du har förstört mitt liv. Du har förstört mitt liv och du finns inte. Jag saknar dig.

Hon tänker för lite. Det är det som är felet. Det var därför problemet uppstod. Hon tänker aldrig, hon bara gör.

Nu går hon rätt in i hans arbetsrum fastän hon vet att han sitter där och slår in julklappar till henne. Nu ser hon ju vad det är hon ska få. En bärbar CD-spelare. Och något smycke. Han håller i en sådan där liten låda från Guldfynd. Han tittar upp och ropar till och hon vänder i dörren och går ut i köket. Men nu har hon ju sett. Glöggen står i en kastrull på spisen och kokar. Hon tänker inte. Inte på rätt saker i alla fall. Det var därför problemet uppstod. Hon ropar och frågar om han vill ha glögg, han svarar inte.

Nu går hon till mataffären. Håret är blött, för hon

har duschat. Nu tänker hon. Snart måste hon berätta fastän hon inte kan. Nej, hon kan inte, men hon måste. Hon kan inte, det går inte.

Jag hatar dig. Jag kan inte och det är ditt fel. Och nu måste jag berätta.

Snön slaskar och nu blir fötterna blöta också. Hon handlar apelsinjuice och dadlar och mjölk. När hon kommer ut regnar det och hon blir ännu blötare. Hon tänker på honom. På dem. På det de hade. På det de inte har, och på det de aldrig kommer att få. På det hon hade men inte har längre. För nu har hon ingenting. Det är halt ute.

Glöggen har kokat bort. På botten av kastrullen ligger ett svart lager som luktar bränt. Den här gången knackar hon på hans dörr. Han öppnar och de går tillsammans till vardagsrummet. Hon tar fram dadlarna.

– Glöggen kokade bort.

– Det gör inget.

– Det är en bra film på fyran.

– Först pratar vi.

Nu kommer det. Nu måste hon säga det och han kommer aldrig att förstå.

Hon tänker på hur enkelt det vore att rymma. Slippa säga det. Bara gå härifrån. Hon skulle klara det. Hon behöver honom egentligen inte. Hon tror bara det. Men hon kan klara sig själv. Stå på egna ben. De har levt ihop för länge bara. Det är allt. Växt

ihop nästan. Men navelsträngen går att klippa av. Man ska väl ändå leva ihop för att man älskar varandra, inte för att man inte kommer loss.

– Älskar du mig?

– Ja.

– Är du helt säker?

– Ja. Jag vill ha barn med dig.

Jag hatar dig. Du finns inte och jag hatar dig. Du har förstört mitt liv. Och nu måste jag berätta det.

Nu ringer telefonen, och i hennes ögon finns tårar, men det ser inte han för han svarar.

Allting har sin tid, och varje företag under himmelen har sin stund. Födas har sin tid och dö har sin tid. Så står det i Bibeln. Varför kunde jag inte förstå det? Sådana saker ska inte göras samtidigt, eller i fel ordning. Födas har sin tid och dö har sin tid. Men jag ville ju inte att du skulle finnas. Älska har sin tid och hata har sin tid. Så står det också. Och jag hatar dig fastän jag älskar dig.

Han är så mycket starkare. Han vet att hon har något inom sig, och han vet att hon kommer att berätta. Hon vet inte hur stark han är. Hon förstår inte att han finns där för henne. Att hon kan luta sig mot honom. Men han vet att hon kommer att förstå så småningom. Så han kämpar på. För han älskar ju henne. Hon är kvinnan i hans liv.

Han vet att hon älskar honom också. Men han för-

står inte. Varför kan hon inte prata med honom? Varför kan hon inte älska honom så som han älskar henne? Varför blev det så här? Varför vill hon inte bära hans barn?

Han är stark, det är därför han inte börjat tvivla på sig själv. Skylla på sig själv. Tro att det är hans fel. Han är stark, och han vet att han måste vara det om han ska kunna hjälpa henne. Men tiga har sin tid och tala har sin tid. Och nu är det tid att tala.

Det är fem år sedan nu. Fem år av sorg, fem år av tärande samvete. Det är fem år sedan nu som hon svek honom. Och hon har fortfarande inte glömt. Fortfarande vaknar hon varje morgon och vet att hon inte är värd att ligga där bredvid honom. Hon kommer aldrig att glömma. Hur ska hon någonsin kunna berätta?

Gardinerna fladdrar till av en vindpust och plötsligt bildar solen en strimma av ljus på sängen. Då vaknar hon och tänker ännu en gång samma tanke.

Hon öppnar ögonen och upptäcker att hon ser rakt in i hans. Han är vaken och han säger att han är stark, att hon kan berätta. Så hon berättar. Om sveket, och om allt hon förstörde. Och han ser henne i ögonen hela tiden, och hon ser in i hans ögon. Hon ser vreden och sorgen och besvikelsen och hon undrar för vems skull hon berättade.

Han har inte pratat med henne på hela dagen. Som i koma hänger hon upp julgransprydnaderna utan de sedvanliga färgkompositionerna. Hon blandar till och med rött och rosa. Han lagar brunkål i köket, och trots att julskivan med Barbara Hendrics är på, hör hon avsaknaden av hans hummande röst.

Hon tänker på ett videokonstverk hon såg en gång. Det handlade om tystnaden mellan ljuden. Att tystnaderna också på sätt och vis är ljud, för om de inte fanns så skulle ju allt bara vara ett enda långt ljud. Hon stänger av Barbara Hendrics.

Ibland liksom hejdar sig tiden ett slag, och någonting alldeles oväntat sker. Världen förändrar sig varje dag, men ibland blir den aldrig densamma mer.

Panna efter panna fyller han med brynt vitkål tills det inte finns några fler pannor. Han ringlar sirap över i täta serpentiner. Det går åt två hela flaskor innan han är klar. Då sätter han sig ner på köksstolen. Han trodde han var stark.

Nu minns han inte vad han förväntade sig att hon skulle säga. Att hon hade cancer kanske. Eller något annat. Inte det här. Han var så säker att han skulle klara det. Så säker på kärleken. Nu är han inte det längre. Nu uppfylls han av känslor som han inte trodde fanns på riktigt. Han är inte stark.

Jag borde inte ha berättat. Jag tänker för lite. Det var därför du fanns och inte finns och aldrig kommer att finnas, och det är därför jag berättade det.

Hon hör inte längre slamret från köket och hans fotsteg på golvet. Med adventsljusstaken i handen övervinner hon rädslan. Hon går mot köksdörren när telefonen ringer. I hans ögon finns tårar men det ser inte hon för hon svarar.

Julaftonsmorgon. Paket under granen inslagna med kärlek och sorg. Att gråta har sin tid och le har sin tid, men gråta och älska kan man göra samtidigt. Särskilt på julafton. De äter frukost under tystnad, men tystnaden är inte tom. De märker den båda två. Närheten i tystnaden. I den färdas blickar lätt och landar där de ska.

De äter risgrynsgröt utan mandel. Något har hänt. De är inte samma människor längre, men de älskar varandra. När de börjar tala känner de samhörigheten. I deras röster finns värme som sipprar fram och kärlek. De ger varandra julklapparna, sitter vid granen och öppnar paketen. Han får en deckare och en skiva. Hon får sin CD-spelare och ett silverarmband. De vet nu att de hör ihop.

Allting har sin tid, och allting tar sin tid. Ibland går tiden runt och ibland tar den en paus. En julaftonsmorgon kan bli en evighet.

Ute har snön börjat falla. De går en promenad längs Karlavägen, och liksom snön smälter på marken smälter osäkerheten. De har prövats och funnits värdiga och nu ligger världen öppen för dem. Att klaga har sin tid och dansa har sin tid, och nu är det tid att dansa.

Bibelcitaten är tagna ur 1981 års version, kap. 3 vers 1-8.
Dikten är skriven av Alf Henriksson och heter "Joels död".

Omdöme

Tre sidor text rymmer här all sorg och all kärlek som kan finnas i avgrunden mellan två människor. Författaren målar med svarta färger sorgen men glömmer ändå inte att klangbotten är djup kärlek. Här finns inga stora ord men en knapphet som låter läsaren ana djupet av den förtvivlan de båda älskande känner men också den samhörighet som bär dem framåt. I den här texten står det mesta mellan raderna, men det som står på raderna tål att läsas och läsas om – till och med läsas högt!

Marie-Louise Wentzel, jurymedlem

Jessica Svefors

Jag heter Jessica Svefors och är 19 år. Min familj består av mamma, pappa, styvmamma, tre syskon, pojkvän, en hund och en häst. Jag gick ut naturvetenskapliga programmet på gymnasiet i våras. Nu studerar jag japanska på universitetet. Jag skrev ”Allting har sin tid” under två veckor förra julen, som specialarbete i skolan. Idén föddes ur en pjäs jag såg, och en bibeltext som varit min favorit sedan konfirmationen. Jag älskar att skriva, men mina enda alster hittills har faktiskt varit skoluppgifter och det här är första texten jag skickat in till en tävling.

Jag vill gärna skriva i framtiden, men jag tror att jag är typen som måste leva lite först. Författardrömmen ligger alltså inte högst upp på listan. Först ska jag resa, och plugga biologi eller kanske något annat.

Ida Maria Olofsson

Radarögon

Ida Maria Olofsson

Radarögon

Regn mot mitt fönster och regn mot världen. Pohlman hade något sorgset i blicken när han smekte södra Sverige. Jag förundrades över hur mycket himlen rymde: gudar, hav, flygplan och lik. Det var den fjärde dagen i januari och bakgården var prickig av färgglada raketrester. Nu skulle allt ordna sig, tänkte stora delar av världsbefolkningen. De flesta hade redan köpt nikotintuggummin och hämtat bantningsbroschyrer. Jag hade iakttagit firandet från tredje våningen. Och jag hade sett den blonda kvinnan i 14C kyssa en annan man mycket grundligt, medan hennes karl sjöng karaoke till ”Strangers in the Night” med bar överkropp. Två fönster bort hade Perssons druckit sig så fulla att de hade somnat redan vid tio, hon på soffan, han vid köksbordet, alltid lika ensamma. De fruktade den gemensamma sängen lika mycket båda två.

Nu satt han där i soffan igen, mannen mitt emot,

under lampan som spred vitt skarpt ljus, vilket påminde mig om sjukhusets stickande belysning. Han satt alldeles stilla med blicken riktad mot teven. Det var hög musik och det var kvinnor som dansade. Han tyckte mest om den rödhåriga. Hon sprattlade ryckigt av sig trosorna, kom nära och bländade honom med allt det glittrande rosa inre. Han flyttade ansiktet närmare när hon kom in på scenen, rullade en cigarett och slickade på det vita tunna papperet. Ögonkameror frös honom i varje rörelse. Jag hade saknat honom under helgen.

Oftast rökte han på sin balkong, men vid vissa tillfällen stannade han inne. Vid regn, efter frukost och efter det att han hade haft besök av en kvinna. Det hade han regelbundet. Varje lördagskväll följde en kvinna med honom hem, alltid en ny, och varje söndagsmorgon då han drog upp persiennerna och tände en cigarett var den nattens dam borta. Numera hade det till och med hänt oftare. En tisdagnatt glömde han att dra för persiennerna då han hade kvinnligt besök. Jag sov inte en blund den natten, utan satt vid mitt köksbord och såg hur de älskade. Hon var vacker och lekfull och jag kunde tänka hennes tankar, känna hur det kändes. Det ökade antalet älskarinnor resulterade i fortare tömda cigarettpaket och gulnande väggar. Jag såg på då han gav mig tillfälle, men var med dem även då persiennerna hindrade ett av mina sinnen.

Jag visste inte allt om honom. Jag visste inte vem han förde långa konversationer med per telefon och inte heller vart han begav sig på lördagskvällarna. Ändå levde vi så nära varandra och delade så mycket. Genom glaset följde jag hans liv, den del av hans liv som utspelade sig mitt emot mitt fönster, det liv som jag älskade.

Nu reste han sig upp och gick in i köket, som fortfarande hade vita väggar. Déjà vu: sjukhusets kliniska korridorer. Mycket fick mig att tänka på min tid där, men han fick mig att glömma för en stund, fick mig att tänka på annat. Han kokade kaffe. Två bitar socker, tesked i översta lådan. Jag kunde se proceduren innanför mina ögonlock. Jag behövde inte titta.

Han drack sakta och bläddrade i en tidning. Plötsligt såg han ut genom sitt fönster. Jag försvann längre bak i rummet. Det var skugga över min lägenhet och jag hoppades att han inte kunde se mig. Han lät på nytt en munfull kaffe sjunka ner genom svalget. Ett kärlekspar med en blå barnvagn gick ihoplänkade och skrattade. Han iakttog dem intensivt och jag iakttog honom förundrat. Saknade han en sådan kvinna? Saknade han en kvinna som kunde gå på promenader, kunde ha mössa, kunde le åt ingenting och prata om vädret utan att verka nervös eller tråkig? De försvann bakom hörnet och han satt en stund och såg efter dem innan han sköljde ur sin mugg och satte

den på diskbänken.

Jag berättade inte för någon om honom. Vem skulle jag dela hemligheten med, hemligheten om mannen mitt emot, vars liv jag var en del av, även om han ännu var ovetande? Jag kunde inte berätta för dem, de skulle bara använda det mot mig, och jag hade ju ingen annan. De skulle se på mig, genom mig, förbi mig, lägga huvudena på sned, sucka och vara tysta. De skulle sätta på mig en vit klänning och en ljusblå kofta och låsa in mig på Rummet igen. Rummet som jag hatade över allt annat. Rummet med en vit säng, ett vitt skrivbord, en bunt vita papper, en vit matta, två vita stolar och en tavla med Jesus på ett kors. Han blödde, Jesus, både från händer och fötter, och han hade lagt huvudet på sned. Jag tyckte synd om honom. Han hade blivit som de. De torterade honom och tvingade honom att lägga huvudet på sned och vara tyst.

Jag drömde ofta om Jesus under min tid i Rummet. Jag drömde att vi rymde från sjukhuset, han och jag, att hans fötter läkte, att han rätade på huvudet och att vi sprang därifrån. Då jag vaknade mitt i natten, vilket jag konstigt nog alltid gjorde, hängde han kvar på sitt kors med huvudet på sned. Då brukade jag gråta. Och så kom några stycken och iakttog mig genom luckan i dörren. De stoppade små fingrar genom springorna i det lilla gallret och jag sa

att jag skulle bita av dem ett efter ett, och till slut skulle deras händer se ut som äckliga potatisar. De såg på mig, genom mig, förbi mig och suckade.

De flesta på avdelningen sa att de mött honom nu, fått kontakt med honom sedan de blivit sjuka. Jag tyckte att det lät så himla vackert. Inte alls som tandborstning och pyjamas, utan mer som något stort, kanske filosofi, tror jag. Jag ville också få kontakt med Jesus, men jag visste inte hur jag skulle gå tillväga. Jag inser att allt det här låter fånigt nu i efterhand. Jag försökte med allt. Jag pratade med honom, slog honom i marken, bad om en egen korsfästelse och skar hål i mina händer och fötter. De såg på mig, genom mig, förbi mig och suckade, men Jesus gjorde ingenting.

Till slut läkte mina sår och jag låtsades att jag träffat honom och blev utskriven. Kanske var han en pyjamas ändå, eller bara ett trick som jag inte hade förstått förrän nu. Vi kanske ses igen, sa den blonda. Den mörka packade min väska och satte den utanför dörren. Jag fick en lägenhet och oregelbundna besök. Jag var frisk, sund och mötte Jesus så fort de ville. Så hade jag ju min gud också, inte någon jag delade med dem, utan min egen. Mannen med älskarinnorna och rulltobaken. Men det berättade jag aldrig, de skulle inte förstå. Jag var hans adoratör och hade sedan länge konverterat från det jag tvingades tro på sjukhuset.

Han var på många sätt lik mig, min gud, och jag gladdes för varje ny sak jag upptäckte hos honom. Han vaknade ofta på nätterna, tände kökslampan och drack vatten. Ibland satt han kvar en stund vid köksbordet innan han gick och lade sig igen. Han lutade huvudet i händerna och stirrade ner i bordsskivan. Sedan kliade han sig på ryggen, rättade till kalsongerna (mina händer var där) och släckte lampan igen. Jag satt uppe tills han somnade, och antagligen långt efter det att han drömt sig bort till sina hemliga världar där stenarna runt hans fönster inte längre var vitgrå, likt aska över glöd, och där hans ansikte inte fallnade för varje dag som gick, för varje cigarett han rökte, för varje ny kvinna som kom, älskade och gick.

Jag visste att han saknade något, att han behövde något och att han längtade. Vi var så lika, två isotoper med samma laddning. Varför märkte han mig inte? Det var underligt. Jag stod ju alltid där, så nära, i samma höjd som han. Vi stod mitt emot varandra med endast glas och luft mellan oss. Och vi hade nästan älskat. Snart skulle vi också älska på riktigt. Teoretiskt sätt hade vi redan älskat. Jag visste vad jag ville, och att det skulle ske. Jag ville komma in i hans hem, bakom fönstret i sovrummet, under det blå täcket i hans säng. Jag ville andas den luft som varit inuti honom, lukta i hans kylskåp och smeka toalettringen på vilken han suttit.

Hon var vacker, den här kvinnan, den skönaste av alla som hittills funnits bakom hans fönster. Hon hade lila läppstift då hon kom på natten tillsammans med honom. Hon var klädd i en svart, lång klänning och i ett pärlhalsband. Det gick sönder sedan. Jag såg när det hände; de hann aldrig dra ner persiennerna över de immiga fönster genom vilka jag såg skådespelet. Han fastnade i halsbandet då han slet av henne linnet. Hon reagerade inte ens. Hennes linne var gräddrosa, det såg mjukt ut. Hela hon såg mjuk ut. Han tyckte om henne, och då tyckte även jag om henne. På morgonen eskorterade han henne ner till gården. Han kysste henne och följde henne med blicken då hon spatserade iväg. Jag öppnade mitt fönster och inbillade mig att jag kände doften av honom, kände värmen av hans kropp stiga i vågor som jag hörde klucka mot mitt ansikte. Han tände en cigarett och såg upp mot mig, och för en sekund, inte längre, möttes våra ögon innan jag kastade mig ner på golvet. Jag låg där länge i fosterställning och såg dammtussarna dansa i draget från fönstret. Jag ville dansa med honom. Jag ville ligga under hans blå täcke, jag ville smeka hans toalettring och jag skulle vara i hans hem senare den kvällen.

Jag visste att han aldrig låste då han gick till affären. Jag hade flera gånger förut tänkt på att finnas i hans lägenhet medan han handlade på Konsum, men

hade aldrig vågat. Nu stod jag utanför dörren. K. Lennartsson, det vackraste namn jag smakat. Jag tryckte ner handtaget och drack hans koldioxid. Det såg precis ut som från mitt fönster, men lukten var annorlunda än jag tänkt mig. Det luktade plommon och chilisill med en klick morgonmjölk. Jag smekte en jacka och lade kinden mot dörrmattan. Han gick barfota på den förra sommaren, jag minns att han dammsög och stod på den med nakna fötter. Jag älskade mattan.

Jag smekte den kalla datorskärmen, kysste den och andades på den, skrev mitt namn och hans namn i imman. Jag visste bara hans efternamn, men det räckte så väl. En inristad runa, en kodad hemlighet som snart inte syntes längre, ett graverat minne som skulle sitta där på hans datorskärm, dolt och osynligt, ända tills han smekte bort det med en trasa eller med en skjortärm. Då han kom hem med två Konsumpåsar stod jag åter i mitt fönster. Jag hade borrat ner huvudet i hans kudde och smakat på kläderna i tvättkorgen. Jag var mer exalterad än någonsin. I kväll skulle jag följa med honom ut.

Jag hörde hans steg. De var lätta, han svävade fram på gatan, han var Gud. Jag trodde inte på kyrkan, trodde inte på kärleken, trodde inte på mig själv, men jag trodde på honom. Han saknade något, och jag trodde mig vet vad det var. Stadens gator var våta,

och jag följde honom genom dem. Ett vemod låg som en kladdig beläggning över taken, och små tårar fuktade oss båda. Vi var de två enda människorna som gick på den svarta gatan, gatan som var sorgligt blöt och skimrade i olika färger, som efter ett omfattande oljeregn.

Jag var så nära att jag kunde känna doften av våt läderjacka, så nära att oljetårar som hade fastnat på hans hälar träffade mina byxor då han lyfte fötterna. Jag gömde mig i en portgång då han tände en cigarett.

–Jag har hört dig.

Jag tryckte mig längre in mot tegelstensväggen. Jag blundade och svalde regnet som droppade ner från min lugg.

–Jag har sett dig.

– Nej, viskade jag i en tegelstens avskurna öra.

–Jag har sett dig hela tiden. Sett dig se på mig från ditt fönster. Du har flottiga fingrar, Alice, och nyfikna. Alldeles för nyfikna.

Det var då jag dog. Det blev svart för ögonen och jag visste att livet var avslutat. Sorgligt, tänkte jag, att jag skulle dö just nu, när jag var så nära, så nära. Jag hörde hans andetag och hans jacka som knarrade lite då han gick mot portgången i vilken jag stod. Jag kände i min ficka. Jo, den låg där. Den kändes kall och förväntansfull. Jag drog mig dock lite för att

använda den. Förra gången blev jag inlåst på Rummet. Men nu kunde jag ju inte bli det, jag var död, och inte låste de in döda på andra ställen än i bårhuset där nekrofilerna tog över. Jag kunde använda den utan att straffas, och visst ville jag använda den. Jag ville ha med honom till himmelen, för det var dit jag skulle nu, jag tänkte ta med honom till Eden och göra allt förbjudet. Vi kunde ju inte straffas, vi var döda.

Jag tog upp den ur fickan och höll den med båda händerna bakom min rygg. Snart stod han framför mig med sin jacka som luktade läder, sin andedräkt som luktade svavel och sina ögon som stirrade på mig. Han stirrade elakt, med en motorsågsblick som skar sönder all skönhet. Jag försökte böja mig så att jag undkom blicken, tog ett steg åt sidan, hukade mig ner, men han sågade fortfarande rakt in. Jag blev rädd. För första gången i mitt liv blev jag rädd. Jag ville honom bara väl, men han förstod inte. Han saknade något, och jag kunde fylla hans vakuum, men han insåg det inte. Jag såg vad han tänkte och det var fel.

Jag var så nära inpå honom, jag var hans andra del, det stycke av honom själv som han saknade. Jag skulle hämnas för att han inte trodde på mig, så som jag trott på honom innan jag såg hans blick och lögn. Jag skulle sätta den i hans bröst och sedan få min

absolution, jag gjorde det bara i välmening, bara för att uppfostra och lära, bara för att visa hur det känns att få något stucket i sitt bröst. Jag älskade honom som en pistolkula älskar stillheten efter skottet, det mjuka köttet som omfamnar dess brutalitet. Jag älskade honom som dödspulvrets minsta molekyl älskar den stund då total frihet uppnås, ett helt knippe av ådror att välja mellan.

Han såg förvånad ut då jag drog fram den, han såg rädd ut då jag höjde den mot honom och han såg pinad ut då han föll till marken, med händerna om skaftet. Fallet ekade mellan husväggarna. Fram och tillbaka mellan tegelstenar studsade ljudet av död. Ett lavaflöde strömmade ur hans bröst och blandades på asfalten med tårar från himmelen. Det var vackert. Om Konsum hade varit öppet hade jag köpt serpentiner och kastat dem ut i natten. Jag drog för hans persienner med min tunga, slöt hans ögon för alltid, jag skulle ändå aldrig mer se honom genom mitt fönster. Nej, nej, jag var mycket närmare än så. Vi hade något tillsammans som nog ingen annan kunde förstå, en kodad kontakt, osynlig för omgivningen. Han var så fin när han låg där med händerna knutna kring kniven och med håret som var vått och stripigt. Som den där bejublade hjälten i den sista scenen. Jag satt länge vid hans sida och pratade. Jag tyckte mig se honom förstå det jag sa, han såg mjuk ut då jag sa vackra saker.

–Jag älskar dig, viskade jag i hans våta öra. Jag tror att han log och kanske att hans hjärta dunkade aningen hårdare innan det stannade helt.

Rummet är annorlunda nu. Inte lika vitt. Jag har fel på mina ögon, sade en människa med blanka skor och suddiga konturer, och kanske är det därför världen förändrats. Bordet är rött, bunten med papper är röd, väggarna är röda och sängen är röd. Allting har färg av blod, eller kanske färg av kärlek, man får tolka det hur man vill, men för mig hör de ihop, blodet och kärleken. De är vulkaniska båda två. Jag kan se bilden framför mig. K. Lennartssons lava som sköts upp ur hans bröst med hjärtat som motor. Hjärtat, som är kärlekens huvudkontor. Det var vackert. Jag borde ha köpt serpentiner och en tuta som rullades ut då jag blåste.

De kallar mig för misantrop och de suckar när de ser mig, men jag känner honom, Gud. Jag har sett honom älska och själv skickat honom till himmelen. Och visst har jag träffat Jesus. Jag har mött honom igen. Vi drack kaffe och rymde flera gånger. Jag ligger nog bra till då jag hamnar i Skärselden. Reningen går nog snabbt för mig. Jag är en ren naturprodukt med utmärkt uppsugningsförmåga. Jag älskar blod och vulkaner. Jag är en människa som kommit igenom er minerade värld oskadd. Jag har inte en skråma på kroppen. Hålen i mina händer och fötter har läkt, och

jag har pratat med Jesus och kammat hans toviga hår. Jag låter dem sucka och lägga huvudena på sned, jag ska be Jesus hugga av deras huvuden då de anländer till Skärselden. Vi är vänner, jag och Jesus, jag har plockat hans ögonbryn och målat hans läppar röda. Röda som blod eller kärlek. Jag väntar på dem där, vid Jesus och Herrens sida och jag ska absorbera deras lava. Jag har fått min absolution, jag är renad. Jag har dött i frid.

Omdöme

I ”Radarögon” skildrar Ida Olofsson med imponerande trovärdighet hur tillvaron kan uppfattas genom en sinnessjuk människas medvetande. Huvudpersonens besatthet av grannen mittemot fångas som den ter sig inifrån hennes mycket speciella upplevelse av verkligheten. Den klyfta som öppnas mellan jagets förvridna syn på det som sker och den realitet vi förstår att hon beskriver blir alltmer smärtsam att ta del av. Laddningen byggs upp skickligt och stegras till en klimax som säkerligen fyller fler läsare än mig med ett obehag som gör att berättelsen stannar kvar hos en långt efteråt.

Mats Berggren, jurymedlem

Ida Maria Olofsson

Ida Maria Olofsson, 19 år, uppväxt i Lund. Bor numera i Dublin, Irland. Debuterade 2001 med diktsamlingen ”Jag vill prata med chefen” på Kolibri förlag. Jobbar för tillfället på en andra diktsamling, med Dublins döda författare som skyddsandar. Vänder antagligen hem till Sverige nästa år för att studera litteraturvetenskap.

Poet i blodet och backar aldrig ett steg från livets viktigaste, passionen.

Vad rör sig i huvudet på lilla August?

Varje år ges gymnasieungdomar möjligheten att få se sina tankar i tryck i samband med att Augustpriset delas ut. En chans att låta orden lämna byrålådan och hitta sina läsare.

Facklitteratur eller skönlitteratur – ordet är fritt!

”Den mänskliga historien berättas ofta som historien om det första. Den första månfärden. Den första civilisationen. Det första soluret. Men våldet har ingen sådan början.”

Så skriver Jon Jordås, årets vinnare i den facklitterära avdelningen.

Moa-Lina Croall, vinnare i den skönlitterära avdelningen, ägnar sig också åt funderingar kring den mänskliga naturen:

”När vi skrattar glömmer jag min rädsla för hennes rädsla, min rädsla för att rädslan ska vara det enda vi till slut har kvar att dela på och prata om.”

Här samlas vinnare och hederspristagare, vilket resulterar i engagerande, rolig och angelägen läsning.

ISBN 91-638-2830-8

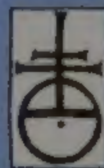

Nørhaven PAPERBACK

BonnierCarlsen